

Sociální problematika v činnosti závodních rad v regionu východního Slezska v letech 1945–1948¹

Lubomír Hlavička

Lubomír Hlavička: Social agenda of labor councils in Eastern Silesia in 1945–1948

The article is aimed to social agenda of labour councils in the region of eastern Silesia in years 1945–1948. During the last days of world war second were created labour councils at many factories at the territory of Protectorate Czech and Moravia. This councils became the important instruments of social policy. The article describe various ways of labour council's social agenda and his changes during four different periods that we can delimitate between years 1945 and 1948. Main following topics in the article are wages, living conditions and workers discipline.

Key Words: labour council, social agenda, third republic

Obnovení československé republiky v r. 1945 přineslo zásadní proměny vůči letům 1918–1938, na něž chtělo poválečné Československo navazovat. Tyto změny byly umožněny transformací celého politického systému země, jehož podoba vzešla ze závěrů Košického vládního programu přijatého ještě v posledních týdnech druhé světové války. Podle něj se základem politického systému pro další roky stala Národní fronta, která v českých zemích sdružovala jen čtyři politické strany², přičemž levicové KSC, ČSSD a ČSNS byly seskupeny v tzv. Socialistickém bloku, který byl i základem Národní fronty (NF).³ Na Slovensku se součástí NF staly další strany.⁴ Posílení levicových stran bylo provázáno i výrazným růstem vlivu odborového hnutí. To bylo již v r. 1939 sjednoceno nacisty v Národní odborové ústředně zaměstnanecké a jako Revoluční odborové hnutí (ROH) vedené Ústřední radou odborů (ÚRO) se aktivně účastnilo i bojů během květnového povstání.⁵ V poválečné republice získaly jednotné odbory vedené ÚRO významnou institucionální roli v realizaci sociální politiky. Odborové orgány se podílely na přípravě programových dokumentů a zákonů v sociální oblasti, jejich zástupci byli přítomni řešení pracovních-právních otázek a v sektoru znárodněného hospodářství přerůstala jejich role v oponování podnikovému vedení až k přímé spoluúčasti na rozhodování o hospodářských otázkách.⁶ Odbory se tak po svém vystoupení v květnu 1945 profilovaly jednak jako zájmová organizace zaměstnanců, ale též jako mocenský orgán.⁷

1 Článek vznikl za podpory grantového projektu Grantové agentury České republiky Průmyslové dělnictvo v českých zemích v letech 1938–1948 (GA ČR 13-10279S)

2 Komunistická strana Československa, Československá strana národně socialistická, Československá sociální demokracie a Československá strana lidová.

3 Stanislav BALÍK – Vít HLOUŠEK – Jan HOLZER – Jakub ŠEDO, *Politický systém českých zemí 1918–1989*, Brno 2011, s. 129.

4 Demokratická strana a Komunistická strana Slovenska. K těmto dvěma stranám přibýly ještě před volbami v r. 1946 Strana svobody a Strana práce, jejichž reálný vliv byl ale zanedbatelný.

5 František ČAPKA, *Odbory v českých zemích v letech 1918–1948*, Brno 2008, s. 154.

6 Václav PRŮCHA a kol., *Hospodářské a sociální dějiny Československa v letech 1918–1992*. 2. díl, Brno 2009, s. 204.

7 Karel KAPLAN, *Odbory v mechanismu lidově demokratické moci v letech 1945–1948*, in: *Odbory a naše revoluce*, Praha 1968, s. 123.

I když se po květnu 1945 politický systém Československa začal jasně vychylovat ve prospěch levice, životní podmínky průmyslového dělnictva zůstaly od skončení války téměř nezměněné. Po ukončení bojů probíhala snaha uvedené poměry rychle napravit, přičemž přímo na úrovni jednotlivých pracovišť přebíraly v realizaci sociální politiky významnou roli závodní rady. Ty byly jedním z orgánů nově zaváděné podnikové demokracie, ale ačkoliv měly blízký vztah k ROH, nebyly jeho organizační složkou.⁸ Nicméně během let 1945–1948 se sjednoceným odborům dařilo stále více získávat vliv na rady. Se zmíněným posilováním vlivu ROH na činnost závodních rad se neslo i zvýšení moci komunistů, kteří se stali rozhodující silou odborového hnutí. Situace zašla nakonec tak daleko, že jakékoliv námitky na prolínání postojů ÚRO a KSČ, které vycházely jak z odborů, tak i z vnějšku, byly bagatelizovány jako útoky na jednotu odborového hnutí. Dané propojení se v letech 1947 a 1948 natolik prohloubilo, že KSČ dokázala využívat závodní rady ve svůj prospěch při vyhrocených politických soubojích, které tyto měsíce charakterizovaly.⁹

Postavení závodních rad bylo v poválečné republice značně různorodé. Začaly vznikat v posledních dnech války v řadě průmyslových podniků po celém území Protektorátu Čechy a Morava. Jednalo se o živelně vznikající orgány volené zaměstnanci jednotlivých závodů, jež začaly okamžitě po svém vzniku přebírat řadu pravomocí v řízení závodů, nastolovaly národní správy a mnozí jejich členové se také aktivně zapojili do revolučních událostí v květnu 1945. Jejich existence byla dokladem zásadních politických a sociálních proměn Československa, jelikož sice formálně navazovaly na činnost obdobných rad z let první republiky, ale ve skutečnosti se jednalo o zcela novou revoluční instituci.

Síla nově vzniklých rad se odvíjela od pravomocí, jež jim byly přiznány. Nejširšími kompetencemi disponovaly rady v prvním období své existence mezi květnem až říjnem 1945. Během daného období bylo vydáno několik dokumentů, které jejich roli postupně upravovaly. Jejich pravomoci byly zprvu vymezeny pouze nejasně Směrnicí pro činnost závodních rad z 1. května 1945 vydanou tehdy ještě ilegální Ústřední radou odborů. Uvedená instrukce stanovila, že vznikající závodní rady mají zastupovat zaměstnance před zaměstnavateli v otázkách mzdové, pracovní a sociální politiky.¹⁰ Již po osvobození vyšly konkrétněji formulované direktivy vydané Ústřední radou odborů. Jednalo se o dokument nazvaný Směrnice pro provedení voleb závodních rad z 12. května 1945, který stanovil, že úkolem rad je kontrola výroby a správy závodu, obhajoba hospodářských, sociálních a kulturních zájmů zaměstnanců a dohled nad dodržováním bezpečnostních předpisů.¹¹ Konečná podoba pravomocí závodních rad byla dotvořena Dekretem prezidenta republiky o závodních a podnikových radách č. 104/1945 sb. vydaným v říjnu 1945. Dokument značně omezil pravomoci závodních rad v oblasti správy podniků, ale ponechal radám rozsáhlé kompetence hlavně v otázkách mezd, spolurozhodování při přijímání zaměstnanců a jejich přidělování na jednotlivá pracoviště. V pravomoci závodních rad zůstal dále i dohled nad sociálně politickou a sociálně zdravotní ochranou zaměstnanců.¹²

8 K. KAPLAN, *Hospodářská demokracie v letech 1945–1948*, in: *Některé problémy hospodářského vývoje Československa v letech 1945–1948*, Praha 1967, s. 7.

9 F. ČAPKA, *Odbory v českých zemích*, s. 176–186.

10 Zemský archiv Opava (dále jen ZAO), Železářny Třinec, inv. č. 585, č. kart. 74.

11 Národní archiv Praha, Odborové oddělení ÚV KSČ, sv. 9, č. kart. 187.

12 NA Praha, Úřad předsednictva vlády – běžná spisovna, č. kart. 910, sign. 864/5.

V následujícím období mezi říjnem 1945 a únorem 1948 ušly rady dlouhou cestu. Ještě mezi říjnem 1945 a podzimem 1946 můžeme pozorovat, že práci rad příliš nekomplikovaly politické spory, ačkoliv v průběhu kampaně před volbami v květnu 1946 se již vyskytovaly první problémy. Politizace jejich činností a vyhrocené střety začaly nabývat na intenzitě během podzimu 1946, kdy bylo rozhodnuto o pořádání voleb do závodních rad. Během daného období se rady staly nástrojem KSČ na prosazování jejich politických cílů. Původní levicové ideje řady rad usilující o závodní demokracii a širokou pravomoc na správě závodů byly nahrazeny komunistickými zájmy, což vyvrcholilo během r. 1947 a počátku r. 1948, kdy KSČ využívala sílu a vliv rad jako prostředek nátlaku na další strany Národní fronty. Po únoru 1948 zažily ale závodní rady svůj rychlý úpadek. Poté co během únorových dní posloužily zájmům komunistů, jejich role jako politického nástroje skončila.¹³

Na základě pravomocí, jež byly radám svěřeny a jejich uplatňování v praxi můžeme rozlišit i několik etap činnosti závodních rad během let 1945–1948. Na základě rozdělení do určitých fází budeme sledovat, zdali se politické proměny v činnosti závodních rad nějakým způsobem odrazily na jejich sociální agendě. Pro naše potřeby vymežíme následující etapy:

Poválečné období: květen až říjen 1945

Období spolupráce: říjen 1945 až léto/podzim 1946

Období střetů: léto/podzim 1946 až únor 1948

Poúnorové období: únor až prosinec 1948

Pro danou studii jsme zvolili výzkum sociální problematiky v činnosti rad z toho důvodu, že jejich politické aktivitě byl a je v literatuře věnován dostatek prostoru. Z nejnovejších prací zabývajících se uvedenou tematikou lze jmenovat studii Dalibora Státníka.¹⁴ Ve své běžné činnosti se ovšem rady nezabývaly pouze politickými otázkami a nesoužily jenom jako nástroj komunistů. Jádro jejich práce leželo na úrovni jednotlivých podniků, přičemž jedním z klíčových témat jejich činnosti, byla snaha řešit sociální problémy dělníků a zabývat se jejich mzdovými, bytovými i pracovními záležitostmi. Celý příspěvek si klade za cíl zjistit, jak vypadala a jak byla realizována sociální agenda závodních rad v regionu Ostravska, Třinecka a Karvinska v průběhu výše vymezených čtyř etap. Pro dosažení zmíněného cíle bude v článku sledováno několik klíčových bodů. Bude se jednat o problematiku mezd a finančních i hmotných dávek, jež byly klíčové pro životní podmínky průmyslových dělníků. Dále bude reflektována bytová problematika, která také úzce souvisela jak se mzdovými podmínkami, tak i s kvalitou života průmyslových dělníků v regionu. Citovaná dvě témata pak společně ovlivňovala třetí sledovanou rovinu a tou je pracovní morálka a s tím spojené sociální protesty. Územní vymezení bylo zvoleno s ohledem na fakt, že z důvodu velké koncentrace těžkého průmyslu v oblasti Ostravska, Karvinska a Třinecka můžeme využít široké množství materiálů a tak sledovat aktivitu závodních rad v sociální politice ve skutečně hospodářsky významném regionu, v němž ale v důsledku válečných událostí byly sociální podmínky dělníků velice těžké.

13 Dalibor STÁTNÍK, *Závodní rady – iluze a skutečnost*, in: Československo na rozhraní dvou epoch nesvobody, edd. Zdeňka Kokošková – Jiří Kocian – Stantislav Kokoška, Praha 2005, s. 375.

14 D. STÁTNÍK, *Závodní rady – iluze a skutečnost*, s. 374–386.

Poválečné období

Poválečná společnost chtěla vytvořit nový politický a sociální řád, proto byly rychle realizovány zásadní reformní kroky. První etapa těchto změn vyvrcholila v říjnu 1945 vydáním dekretů prezidenta republiky o znárodnění klíčových průmyslových podniků a bank¹⁵ a překrývá se s prvním obdobím existence závodních rad. Úspěšnému provedení změn významně napomohlo, že měly všeobecnou podporu mezi dělnictvem a také, že odbory chápaly poválečnou obnovu a reformy jako úkol, na jehož realizaci se s vládou shodnou. ÚRO začala razit zcela odlišnou formu pojetí odborové politiky, než tomu bylo běžné v letech první republiky, a pomáhala vládě vysvětlovat zaměstnancům hospodářské a sociální obtíže poválečné doby.¹⁶ Jak zaznělo na schůzi krajského sekretariátu KSČ v Ostravě v červenci 1945, tak nové úkoly odborového hnutí měly být naprosto jasné a to plnit úkoly vlády.¹⁷ Vznikající závodní rady svým složením dokumentovaly tyto nové poměry v zemi a v průmyslových provozech v nich získali většinu zástupců reprezentanti dělnictva, kdežto úředníci v nich měli jen minimální zastoupení. Na dole Barbora v Karviné bylo ve čtrnáctičlenné radě dvanáct havířů a dělníků a jenom dva úředníci. Na dole Luis ve Vítkovicích byli v osmnáctičlenné závodní radě tři úředníci, na jámě František v Horní Suché byli úředníky jen dva členové rady z jedenácti a ve stejné početné radě na jámě Ida v Hrušově nad Odrou nebyl dokonce ani jeden úředník. Obdobné složení bychom mohli sledovat v radě dalších průmyslových provozů v regionu.¹⁸

Poválečné období bylo nejenom ve sledovaném kraji, ale na celostátní úrovni charakteristické citelným nedostatkem pracovních sil. Zvláště tíživý byl úbytek pracovníků v hornictví. V těžebních oblastech Ostravska, Karvinska a Hlučínska poklesl počet osazenstva zdejších dolů mezi 1. lednem a 1. červencem 1945 o více než 16 tisíc lidí z 54 760 v lednu na 38 452 v červenci. Tento masivní pokles nebyl jen důsledkem odchodu sovětských a italských válečných zajatců, ale i odchodem řady českých zaměstnanců do méně namáhavých povolání.¹⁹ Citovaný úbytek pracovních sil byl o to tíživější, že rozbíhající se proces obnovy národního hospodářství si žádal zejména uhlí.

Jako jeden z prvních kroků k alespoň krátkodobému zisku zaměstnanců do výroby, byly organizovány pracovní brigády. Ty se opět nejvíce projevíly v hornictví. Ještě během léta 1945 dorazilo do Ostravsko-karvinského revíru několik stovek dobrovolníků. V září 1945 vydala Národohospodářská komise ÚRO bližší instrukce pro organizaci a zabezpečení zmíněných brigád.²⁰ Nicméně již v tomto období se začaly vyskytovat první stížnosti na brigády a jejich členy. Příčiny dané nespokojeností se budou objevovat i v dalších obdobích jejich existence a patřily mezi ně jednak stížnosti na jejich neefektivitu, či na to, že brigádníci kazí pracovní morálku na dolech.²¹

Jedním z klíčových témat se po skončení války stala otázka mezd, cen a obecně

15 K. KAPLAN, *Hospodářská demokracie v letech 1945–1948*, s. 5.

16 F. ČAPKA, *Odbory v českých zemích*, s. 162.

17 ZA Opava, KSČ – Severomoravský krajský výbor, inv. č. 49, č. kart. 109.

18 ZA Opava, Revírní báňský úřad Ostrava, inv. č. 942, kart. 476.

19 Vilém PLAČEK, *Boj o obnovení a rozvoj těžby v OKR v poválečných letech 1945–1948*, Ostrava 1977, s. 11.

20 Všeodborový archiv Českomoravské konfederace odborových svazů (dále jen VOA ČMKOS), Ústřední rada odborů – Národohospodářská komise (dále jen ÚRO – NHK), sign. 19/53, Pokyny pro vedoucí pracovních brigád.

21 V. PLAČEK, *Boj o obnovení a rozvoj těžby*, s. 20.

životní úrovně dělnictva. Válečný rozvrat způsobil, že ačkoliv boje již utichly, tak byli dělníci nuceni nadále snášet velice těžké životní podmínky. Obzvláště citelný se stal růst životních nákladů, které se oproti roku 1939 značně zvýšily. Zpráva Národohospodářské komise Ústřední rady odborů vyčíslila, že v květnu 1945 se pro pražskou dělnickou rodinu zvýšil index životních nákladů na hodnotu 164,9, byl-li za hodnotu 100 považován rok 1939.²² Nelze předpokládat, že by se obdobný vývoj mezd a cen neprojevil i na námi zkoumaném území. Aby byly odstraněny citované problémy v sektorech průmyslu, kde nastal po skončení války citelný nedostatek pracovních sil, došlo ještě v červnu 1945 ke zvýšení mezd.²³ Jako další krok k nápravě mzdových poměrů posloužila vyhláška č. 74 ze 4. července 1945, která dále upravila platové podmínky a mj. i přikla ženám stejnou odměnu za stejnou práci jako mužům.²⁴

Mimo pracovních příjmů měli lidé nárok i na přiděly potravin a některých spotřebních předmětů. Vzhledem k nedostatkům v zásobování, které panovaly v průběhu válečných let, byl zdravotní stav řady horníků i dalších zaměstnanců v regionu podlomen, jelikož výživová hodnota potravin byla velice nízká. Pokud se pro středně těžce pracujícího muže považovala za dostačující denní dávka potravin o 3 330 kaloriích, tak ještě v listopadu 1945 bylo toto množství na hodnotě 1 939 kalorií denně, což se odrazilo i na nižší efektivitě práce.²⁵ Jako jeden z prvních kroků majících za cíl řešit podvýživu dělníků, bylo rozhodnuto, že horníci obdrží rychle mimořádné dávky potravin. Tyto dodávky koordinoval Úřad vládního zmocněnce a koncem září 1945 rozděloval každý týden 850 g masa, 1 kg sušeného mléka a 1,5 kg dalších poživatin každému horníkovi v regionu. Po jakékoli vykonané směně navíc obdrželi havíři pracující v podzemí 10 cigaret a povrchoví dělníci 5.²⁶ I přes snahu o řešení podvýživu dělníků, byl jejich jídelníček nadále pod úrovní zdravé výživy a nedosahoval zdaleka předválečné úrovně. Nárok na energicky hodnotné přiděly měli jen těžce manuálně pracující, což se ale odrazilo na zhoršení pracovního výkonu dělníků, který byl krátce po válce o 50 % nižší než před ní. Na nízké efektivitě práce se ovšem projevy také další faktory a mimo zhoršeného zdravotního stavu obyvatel se na uvedeném čísle podílely rovněž špatné pracovní návyky z doby nucených prací, což se projevilo až 25 % absencí dělníků na směnách.²⁷ Zvýšení pracovní morálky se tak od prvních měsíců stalo jedním z cílů rad.

Byla-li krátce po skončení války řada pracujících dělníků ve velice těžké situaci, pak v ještě horším postavení se ocitli ti, kteří přišli o zaměstnání, případně rodiny mužů, kteří byli ve válce zabití, vězněni, či nějak zraněni. Těmto lidem sice náležela státní pomoc, ale i přesto se jejich postavení příliš nezlepšilo. V případě, že se jednalo o bývalé či současné zaměstnance podniku nebo jejich nejbližší rodinné příslušníky, přebíraly část sociální odpovědnosti samotné podniky. Řešení daných sociálních případů spadalo do kompetence

22 NA Praha, fond 100/17, sv. 51, č. kart. 558, K otázce cen a mezd.

23 Lenka KALINOVÁ, *Společenské proměny v čase socialistického experimentu. K sociálním dějinám v letech 1945–1969*, Praha 2007, s. 84.

24 L. KALINOVÁ – Václav BRABEC, *K některým stránkám vývoje struktury a postavení čs. dělnické třídy v letech 1945–1948*, in: *Odbory a naše revoluce*, Praha 1968, s. 75.

25 Tamtéž, s. 73.

26 V. PLÁČEK, *Boj o obnovení a rozvoj těžby*, s. 12.

27 L. KALINOVÁ, *Společenské proměny*, s. 80–83.

závodních rad, konkrétně pak do působnosti členů sociálních komisí či sociálním referentům závodních rad.

Jak ukazují některé jednotlivé případy projednávané v uvedeném období radami, tak pro mnoho lidí živořících na hranici chudoby se stala podpora ze strany továrny zásadní. Jak široké byly pravomoci sociálních komisí, nám může ukázat organizační rozdělení závodní rady ve Vítkovických železárnách z léta 1945. Podle něj do jejich kompetence spadala péče o pozůstalé po zaměstnancích železáren, podpůrná činnost pro pracovníky a jejich rodinné příslušníky, upadli-li ne vlastní vinou do stavu nouze, studijní podpora pro členy osazenstva, rekreační pobyty zaměstnanců a prázdninové pobyty jejich dětí v ozdravovnách, správa sirotčince, mateřské školy a jeslí, zřízení útulků při mateřských školách a vývažovnách, správa ozdravoven ve vlastnictví železáren, kontrola pracoviště, vyhovuje-li bezpečnostním a hygienickým podmínkám, péče o zdraví zaměstnanců, vyšetřování rodinných poměrů pracovníků, vedení poradny pro matky a děti nebo řízení ženských sociálních pracovníc. O významu uvedených sociálních komisí v radách mj. svědčí i to, že se jednalo o první ze všech komisí, jež byla Vítkovickou závodní radou sestavena.²⁸

Jak konkrétně vypadaly případy, jimiž se zabývaly sociální komise závodní rady, ukazuje kauza, kterou v červnu 1945 musela závodní rada Vítkovických železáren řešit. Jednalo se o žádost zaslou Marii Horkelovou, jejíž manžel Eduard byl za ilegální činnost proti nacistickému režimu v r. 1944 odsouzen k trestu smrti a popraven. Jeho ženě bylo následně německými úřady zastaveno vyplácení sociálních dávek. Vdova žádala, aby jí Vítkovické železářny, kde její manžel pracoval, vyplácely měsíční vyživovací příspěvek.²⁹ V dalším případě byla závodní radě zaslána prosba, v níž předkladatel usiloval o převedení na lépe placenou pracovní pozici. Svou žádost odůvodnil tím, že pro své postoje byl vězněn v koncentračním táboře a po návratu do vlasti se již pro něj žádné lépe placené místo nenašlo.³⁰ V citovaných dvou případech, ale také v řadě obdobných, měli předkladatelé vysokou šanci, že jejich žádostem bude vyhověno. Pro uspokojení finančních požadavků zasílaných závodní radě bylo na zasedání rady Vítkovických železáren z 13. června 1945 schváleno, aby političtí vězni zaměstnaní v železárnách a též jejich pozůstalí obdrželi částku 3 tisíce, respektive 5 tisíc Kčs. Zmíněná suma měla být kompromisním řešením v otázce, zdali vyplácet zaměstnancům železáren vězněných během války ušlou mzdu. Závodní rady trvaly na jejich proplacení, přičemž finance se opatřovaly na úkor poraženého německého státu. Oprávněnost jednotlivých případů a výplat peněz přezkoumávala komise sestavená ze členů závodní rady.³¹

V rámci přímé finanční podpory mohli zaměstnanci podniku žádat závodní rady také o příplatek na jízdné do práce. Návrh na proplácení jízdného zaměstnancům Bářské a hutní společnosti byl projednáván již v květnu na schůzi podnikové rady závodu. Na shromáždění bylo konstatováno, že nejaktuálnější je v daném ohledu situace v Třinci, kde do závodu dojíždí denně skoro tisíc zaměstnanců, kteří požadovali nějakou formou podpory na dopravu, což by ale při plném hrazení stálo závod měsíčně milion korun. Členové podnikové rady

28 Archiv Vítkovické železářny, Vítkovice s. p. – VHHT n. s, inv. č. 6, č. kart. 1.

29 Tamtéž, Revoluční odborové hnutí, inv. č. 42, č. kart. 13.

30 Tamtéž.

31 Tamtéž, Vítkovice s. p. – VHHT n. s, inv. č. 6, č. kart. 1.

se dohodli na návrhu, že bude v Třinci vypláceno zaměstnancům jízdné přes 100 Kčs při výdělku do 2 500 korun a 150 Kčs při výdělku do 3 500 korun. V ostatních provozech nebyl problém dojíždějících zaměstnanců natolik zásadní, aby jej řešila podniková rada a v případě potřeby ho měly řešit jednotlivé závodní rady.³² Obdobné menší příspěvky pro dojíždějící zaměstnance byly ve velkých podnicích regionu běžnou věcí.

Mimo přímé finanční pomoci se závodní rady podílely na sestavování norem pro vydávání hmotné podpory zaměstnancům závodu. V tomto případě se jednalo zejména o poskytování stanoveného množství uhlí za vylepšené ceny či úplně zdarma. V případě Báňské a hutní společnosti se objem přiděleného uhlí a ceny za něj placené značně lišily. Závodní rady v uvedených případech jednaly s vedením podniků o způsobech, jakými budou zmíněné dodávky deputátního uhlí dělníkům ze zásob podniku hrazeny.³³ Cena a pravidelnost dodávek deputátního uhlí se lišila nejenom mezi jednotlivými podniky, ale i mezi jednotlivými provozy Báňské a hutní společnosti.³⁴

Velice palčivým tématem se krátce po skončení války stala v celé republice bytová problematika. Průmyslová oblast Ostravska, Karvinska a Třinecka se potýkala s nedostatkem vhodných ubytovacích kapacit a daný problém byl ještě znásoben válečnými škodami. Oprava domů v dělnických koloniích byla pomalá a například kolonie jámy František v Ostravě-Prívově, která utrpěla v březnu 1945 bombardováním, začala být opravována až v r. 1946, v kolonii jámy Hlubina v Moravské Ostravě se v letech 1945–1946 muselo rekonstruovat více než 20 domů, jež byly poškozeny během bojů.³⁵ Uvedené opravy navíc odčerpávaly prostředky a síly, které by také mohly být využity pro výstavbu nových domů. Kvalita bytů, jež se po válce nabízely k dispozici, navíc nebyla v některých případech příliš vysoká, jelikož mnoho domů v hornických a dělnických koloniích bylo již poměrně starých. O jednom z bytů v kolonii jámy František v Ostravě-Prívově se ještě na počátku 50. let vyjádřila komise, že byt je neslunný, mokrý, zamořený plísní a houbami, bez prádelny a záchodu.³⁶ Obdobnou situaci bychom mohli pozorovat na řadě dalších míst v regionu.

Jelikož výstavba nových bytů ještě nebyla ani zahájena a nesčetně domů, připadajících v úvahu pro ubytování zaměstnanců, bylo poškozeno v průběhu osvobožovacích bojů, tak jednou ze zbývajících možností jak získat nové prostory pro ubytování průmyslových dělníků a jejich rodin, bylo přidělit jim byty uvolněné Němci. Danou cestou se ovšem mohla vyřešit jenom část problému. Uvedeného stavu si byli vědomi rovněž členové rad, a proto se stala otázka bytů jedním z nejdůležitějších bodů sociální agendy rad. O významu, jaký byl přikládán bytové problematice, může svědčit i to, že rady zvolené během překotných událostí v květnu 1945 okamžitě po svém zahájení činnosti zakládaly také bytové komise či přímo sociálně-bytové komise. V případě, že se jednalo o menší rady zastupující nižší počet zaměstnanců, zodpovídal za bytovou problematiku vybraný referent.³⁷

Úkoly bytových komisí nebyly lehké a názornou ukázkou o stavu bytů krátce po

32 ZA Opava, Závodní rada Revolučního odborového hnutí, Drátovny, n.p, Bohumín, inv.č. 1, č. kart. 1.

33 Tamtéž.

34 Tamtéž.

35 Martin JEMELKA a kol., *Ostravské dělnické kolonie I: Závodní kolonie kamenouhelných dolů a koksoven v moravské části Ostravy*. Ostrava 2011, s. 153 a 461.

36 M. JEMELKA a kol.: *Ostravské dělnické kolonie I*, s. 387.

37 ZA Opava, Revírní báňský úřad Ostrava, inv. č. 942, č. kart. 476.

skončení války nabízí zápis ze schůze podnikové rady Báňské a hutní společnosti n. p. ze 17. května 1945. Podle záznamu z jednání zaměstnávala společnost v Třinci celkem 7 600 lidí a vlastnila 1 200 bytů, ve kterých žilo v nájmu 736 dělníků, 200 úředníků a 267 provisionistů i s rodinami. Úředníci za obývání služebních obydlí neplatili žádný nájem, jelikož byty byly součástí jejich platů. Bydleli-li soukromě, obdrželi od železáren příspěvek ve výši 300 Kčs pro ženaté a 150 Kčs pro svobodné. Dělníci platili za byt v rozmezí mezi 10 a 48 Kčs v závislosti na velikosti obývaného příbytku. Ačkoliv byl bytů nedostatek, tak k datu schůze se závodním radám hlásilo dalších 400 žadatelů o přidělení bytu. Ve válcovných plechu byla situace s poskytováním sociálních příplatků k bydlení obdobná. Závodní rada válcoven mohla disponovat 659 byty nejčastěji jen ale malými jednopokojovými, které nebyly vhodné pro větší rodiny. V Bohumínských železárnách bylo zaměstnáno 2 677 osob a v závodních bytech zde bydlelo 421 osob, dalších 791 v soukromých bytech a 415 zaměstnanců vlastnilo dům. Jen uvedený nástin ukazuje, že v tomto období existovalo mnohem více žadatelů o byty, než bytů, které bylo možné přidělit. Čekací doby na přidělení bytů byly přitom velice dlouhé a často se jednalo o celé roky. V případě, že dělníci nebydleli v závodních bytech, tak obdrželi od podniku finanční podporu. Zmíněné podpory značně zatěžovaly rozpočet podniku a v případě Báňské a hutní společnosti se staly náklady na vyplácení podpor na bydlení vyšší, než výnosy z nájmu obsazených bytů.³⁸ Pro vyřešení této tíživé situace měla závodní rada zvolit tříčlennou komisi. Úkolem vybraných členů se stalo vypracování dotazníku, který dostaly k vyplnění jednotlivé podniky a z nějž by bylo jasné zřetelné, jaké jsou náklady a jaké naopak zisky z provozování podnikových bytů.³⁹

Životní podmínky dělníků byly po válce problematické i z důvodu rozkladu systému zásobování. Každý jednotlivý závod se snažil zajistit zásobování svým vlastním zaměstnancům, ale při tomto se museli potýkat s černým trhem, který poválečnou situaci ještě zhoršoval. Jmenované problémy ještě násobily hněv dělníků.⁴⁰ Ti ovšem sami byli též zdrojem problémů, jelikož jejich pracovní morálka nebyla dobrá, což na schůzi závodní rady drátoven v Bohumíně vyjádřil jeden z jednajících slovy: „*myslí si [dělníci, pozn. aut.] že když dělnictvo má vládu, nemusí pracovat*“.⁴¹

Silné postavení rad a jejich zasahování do kompetencí vedení podniku bylo ukončeno v říjnu 1945, kdy byl vydán dekret prezidenta republiky o závodních radách. Daným dekretem se činnost rad nasměřovala hlavně do role obhájců sociálních práv zaměstnanců a jejich politické účinkování bylo omezeno. První období existence rad mezi květnem a říjnem 1945 můžeme chápat jako dobu, během níž se rozbouřené poválečné poměry začaly pomalu uklidňovat, ale zároveň vyvstala řada nových úkolů. Mezi nejzávažnější z nich se řadila péče o osoby postižené válkou a jejich rodinné příslušníky, řešení bytové problematiky, ale též řešení pracovní morálky dělníků. V průběhu tohoto období se rady také účastnily řešení politických problémů a zasahovaly rovněž do znárodnění a národní očisty podniků. Sociální aktivita rad se zatím jen rozbíhala, ale při své činnosti se nemusely zabývat vnitřními politickými rozbroji. Ideje sociální spravedlnosti a podnikové demokracie stejně jako snaha

38 Státní okresní archiv Frýdek-Místek, Závodní rada Revolučního odborového hnutí, Drátovny, n. p., Bohumín, inv. č. 1, č. kart. 1.

39 Tamtéž.

40 Tamtéž, inv. č. 7, č. kart. 2, Zápis jednání závodní schůze z 2. července 1945.

41 Tamtéž.

o zlepšení životních podmínek pracovníků byla vlastní jak dělníkům, tak jejich zvoleným zástupcům, což výsledné jednání značně ulehčovalo.

Období spolupráce

Když byl v říjnu 1945 vydán Dekret prezidenta republiky o závodních a podnikových radách č. 104/1945, jednalo se o uzavření první etapy jejich existence stejně jako o výrazné omezení jejich vlivu. V hospodářské oblasti si rady podržely svou dozorčí pravomoc, ale ztratily právo zasahovat do vedení závodu. Podle znění dekretu se jejich působnost dále vztahovala hlavně na obhajobu hospodářských, sociálních, zdravotních a kulturních zájmů zaměstnanců.⁴² Po celý další rok se rady soustředily hlavně na prosazování a vysvětlování sociální problematiky v závodech. Pro financování svých sociálních programů byl závodním radám přisouzen minimálně 10% podíl z hospodaření závodu.⁴³ Do této poměrně široké agendy můžeme zařadit přerozdělování a správu závodních bytů nebo poskytování finančních či hmotných dávek, což byly činnosti, jimiž se závodní rady zabývaly již v prvním období své existence. Stále významnější se ale stávalo řešení špatné pracovní morálky mezi dělníky, která se zhoršovala také vinou jednak stále odkládaného národního pojištění, jednak špatných životních podmínek, které museli dělníci snášet. Závěr daného období byl vymezen opětovným vstupem politických témat do jednání rad. To začalo již v době kolem voleb do národního shromáždění v květnu 1946 a v dalších měsících pak souviselo jak s vyostřujícím se bojem o osud průmyslových konfiskátů, tak s vyspáním nových voleb do závodních rad.

Pro mnoho témat, které závodní rady v uvedeném období projednávaly, byla společným pojítkem problematika nízké pracovní výkonnosti a špatné pracovní morálky v závodech i na dolech. ÚRO pod tímto termínem rozumělo zanedbávání směn, velké množství zmetků ve výrobě, nedostatek kázně a pracovní rozepře. Citované jevy ÚRO vnímalo hlavně jako záležitost vedení jednotlivých podniků, závodních organizací ROH a též i závodních rad. Pro výměnu zkušeností s danými problémy a možnostmi jejich řešení uspořádala ÚRO dokonce školení.⁴⁴

Nízká efektivita práce byla do velké míry způsobena nejen špatným zdravotním stavem dělníků, ale i pomalým řešením jejich sociálních problémů. Propad výroby způsobil rovněž odchod tisíců německých pracovníků, jejichž absence rychle vyvolala poptávku po pracovních silách, které by uvedenou ztrátu zacelily. Řešení místy kritického nedostatku pracovních sil ovšem leželo mimo pravomoc závodních rad v rukou odpovědných ministerstev a na ÚRO. Snaha o nalezení odpovědi na daný problém se projevila na celostátní úrovni úpravou cen a mezd, čímž se do konce r. 1945 stimuloval příchod nových zaměstnanců do výroby. V průběhu r. 1946 se tak podařilo nově získat do průmyslu na 200 tisíc lidí, kteří zčásti přicházeli ze zemědělství. Problémem ovšem bylo, že se jednalo o zaměstnance málo kvalifikované s horšími pracovními návyky, což během r. 1946 vedlo jednak k jejich vysoké absenci, jednak k častému střídání pracovních míst.⁴⁵ Nicméně během roku mezi červnem 1945 a červnem 1946 se podařilo zdvojnásobit objem

42 NA Praha, Úřad předsednictva vlád – běžná spisovna, č. kart. 910, sign. 864/5.

43 V. PRŮCHA, *Hospodářské a sociální dějiny Československa*, s. 102.

44 Školy práce ÚRO k pracovní morálce v závodech, *Věstník závodních rad*, 1946, č. 8, s. 3.

45 L. KALINOVÁ, *Společenské proměny*, s. 71

vytěženého kamenného uhlí, výroba surového železa se zvedla z 29 tisíc tun na 79 tisíc tun a surové oceli z 32 na 145 tisíc tun. Ve stejné době se také podařilo téměř zdvojnásobit množství vytěženého uhlí na hlavu a na směnu.⁴⁶ Na úrovni podniků se závodní rady pokoušely řešit stávající situaci tak, že se podílely na tvorbě a kontrole mezd, správě závodních bytů i jejich přidělování a dohledem nad pracovními podmínkami zaměstnanců. Zlepšením podmínek na úrovni podniků se snažili vytvořit pracovní prostředí, do něž by lidé se zájmem nastoupili, čímž by nedocházelo k tak velké fluktuaci pracovních sil. Společně se jmenovanými úkoly ležela na bedrech členů rad také kontrola absentérství a zvýšení pracovní morálky v závodech. Příčin nízké pracovní morálky existovala celá řada a mnoho jich bylo spojeno s neutěšenými sociálními poměry v poválečných měsících.

Pro zlepšení poměrů v závodech dostaly závodní rady jako instituce volené a obsazované dělníky za úkol dbát na zlepšování morálky. To je ale nutně dovádělo do sporů se samotnými dělníky a rady se snažily obhájit svou autoritu uvnitř podniků apelováním na uvědomělý postoj zaměstnanců.⁴⁷ Jednání o zvýšení pracovní morálky zároveň ukazují také na sociální napětí uvnitř jednotlivých podniků, když nadále přetrvával poměrně komplikovaný vztah rad a vůbec dělníků k úředníkům. Zejména horníci v Ostravsko-karvinském revíru nelibě nesli, že ačkoliv je jejich práce mnohem náročnější a nebezpečnější, tak úřednické mzdy stejně jako různé sociální příplatky jsou podle jejich názoru nadměrně vysoké, což označovali za jednu z příčin nespokojenosti a nízké pracovní morálky.⁴⁸ Jak se v červenci 1946 přímo vyjádřila závodní rada jámy Suchá v Dolní Suché, pro uklidnění důlních zaměstnanců je nutné snížit stavy přebytečných povrchových zaměstnanců, mezi něž patřilo především nadbytečné úřednictvo, ale také někteří mistři.⁴⁹ Realizace uvedeného opatření připadla na bedra závodním radám, které zároveň fungovaly také jako bariéra, která zabraňovala dalšímu přesunu zaměstnanců z řad dělnictva do řad úřednictva.⁵⁰

Velice podstatným tématem v činnosti rad, skrze níž se mohlo působit na náladu a morálku dělníků, nadále zůstávala bytová problematika, která se však oproti předchozímu období příliš nezlepšila. V oblasti Ostravska a Karvinska se bývalé Larrisch-Mönnichovy závody ve spolupráci se závodními radami pokoušeli tuto tíživou sociální situaci řešit rychlou výstavbou bytů a podle zápisu ze schůze z května 1946 mělo být do dalšího roku vystavěno a přiděleno dalších 300 – 350 bytů. Na druhou stranu v Třinci bylo v polovině roku 1946 odsouhlaseno, že dokonce bude část bytů a domků v dělnických koloniích ponechána ke zbourání, jelikož se na jejich místě plánovala výstavba silnice mezi Třincem a Českým Těšínem. Původně vyčleněná částka 10 milionů korun určená k opravě těchto domů se použila k výstavbě nových bytů.⁵¹ Jejich dokončení ale bylo v té době věcí budoucnosti a životní stejně jako bytové podmínky dělníků a horníků v regionu nadále zůstávaly velice tíživé.

O tom, jak vypadaly konkrétní životní podmínky v uvedeném regionu, nám mohou něco napovědět protokoly pojednávající o situaci žadatelky o výměnu bytu. Podle něj v jediném domě v Třinci bydlelo minimálně pět lidí a v průměru obývali byt o velikosti

46 NA Praha, fond 100/17, sv. 51, č. kart. 558, K otázce cen a mezd.

47 Archiv OKD, Koncern Ostrava, č. j. 391.

48 Tamtéž.

49 Tamtéž, č. j. 8, inv. č. II/38.

50 Tamtéž, č. j. 395, sign. 10/3.

51 ZA Opava, Třinecké železářny, inv. č. 586, č. kart. 74

jediného pokoje. Zajímavá je též zmínka, že i výše postavení dlouholetí zaměstnanci železáren žili ve velice skromných podmínkách, jelikož jak poznamenal protokol: „[musí vyjít schody pozn. aut.] *do půdního pokojíčku, kde v zimě nelze topit, poněvadž tam není kamen*“.⁵² To, že nevyhovující bytové podmínky v řadě případů vedly k odchodu horníků zpět do jejich rodných regionů a tím k dalšímu prohloubení nedostatku pracovních sil, svědčí i poznámka jednoho slovenského hornického učně z června 1946, který na schůzi vedení podniku a členů závodních rad konstatoval, že do Ostravsko-karvinského revíru nastoupilo po válce mnoho Slováků, ale naprostá deziluze z jejich ubytování řadu z nich vedla k rychlému návratu zpět domů.⁵³

Bytové komise závodních rad zřízené již v průběhu května a června 1945 dále existovaly a fungovaly jako poradní orgán závodní rady a ředitelství podniku. V otázce přidělení závodního bytu měla hlavní rozhodovací pravomoc právě závodní rada společně s vedením závodu, na něž se se svými žádostmi mohli písemně obracet zaměstnanci závodu.⁵⁴ Oproti předchozímu období došlo k vytvoření směrnic, na jejichž základě byly jednotlivé byty přidělovány. V květnu 1946 byly bytovou komisí Třineckých železáren vydány pokyny, podle nichž byla velikost přiděleného bytu závislá na počtu rodinných příslušníků žadatele. Ze samotných uchazečů přednostní právo na přidělení závodního bytu získali vojáci bojující proti Německu. Do této kategorie byli zahrnuti jak příslušníci východního i západního vojska, tak příslušníci partyzánských oddílů bojující na okupovaných územích. Další kategorií tvořili ti žadatelé, kteří ztratili závodní byt po stávce v r. 1925, přišli o něj za polské okupace Těšínska nebo za následné německé okupace. Nárok na přidělení závodního bytu získali i ti, jejichž stávající obydlí nesplňovala hygienické podmínky. Do poslední kategorie byli zařazeni uchazeči, kteří v Třineckých železárnách odpracovali minimálně deset let, a jejich stávající byt se nenacházel v blízkosti závodu. Směrnice také upravily nakládání s již přidělenými byty. Po penzionování nesměl příbytek přejít na potomka stávajícího majitele, ale manželky i vdovy vojáků bojujících za války ve východní, či západní armádě naopak byt směly dále používat.⁵⁵ Bytové komise závodních rad také vystupovaly jako svědci v případech smírčích řízení ve věci vypovězení stávajícího nájemníka z bytu. Zmíněná jednání se zahajovala na podnět bytové komise, které od května 1946 prováděly revize bytů přidělených v období okupace. O nárok na závodní byt přicházeli zaměstnanci, jimž se prokázalo, že podporovali nacistický režim, nebo přidělení jejich bytu neodpovídalo požadovaným normám. V tomto případě rozhodoval o odebrání bytu smírčí soud po výsledku bytové komise a předvolaných svědků.⁵⁶

Vzhledem k nedostatku volných bytů a většímu množství žádostí o jejich přidělení, než kolik jich mohlo být vyhověno, nutně vznikaly též spory. Daným problémům nezabránily ani vypracované směrnice a jejich řešení spadalo do kompetence bytových komisí závodních rad. Příčiny sporů byly různé. Zmíňme, případ z Třince, kdy se přidělil jednomu ze zaměstnanců železářny domek, ale vzápětí mu byl opět radou odejmut a dotyčný byl vyzván k vystěhování se. Když ovšem dotyčný odmítl podřídit se rozhodnutí rady, byl

52 Tamtéž, inv. č. 12, č. kart. 1.

53 Archiv OKD, Koncern Ostrava II/1, č. j. 234.

54 NA Praha, Úřad předsednictva vlád – běžná spisovna, č. kart. 910, sign. 864/5.

55 ZA Opava, Třinecké železářny, inv. č. 5, č. kart. 1.

56 Tamtéž.

mu sice domek ponechán, ale tři nově stavěné byty pro úředníky se přidělily jako náhrada dělníkům.⁵⁷ Toto zdánlivě konečné rozhodnutí jednomyslně přijaté členy závodní rady bylo ale vzápětí napadeno, přičemž byl obzvláště kritizován fakt, že na konečném verdiktu rady nejvíce trátí úřednictvo, které přijde o nárok na byty, které mu byly už i původním plánem přislíbeny.⁵⁸

Jako nástroj pro motivaci pracovních sil nadále fungovaly mzdy, jejichž zvýšením se mělo napomoci ke zvýšení pracovní morálky. Jak v rozhovorech se členy rad potvrzovali horníci Ostravsko-karvinských dolů, rychlé a k dělnictvu vstřícné vyřešení mzdové otázky napomáhalo ke zvýšení pracovní výkonnosti.⁵⁹ Vyřešení mzdových požadavků dělníků bylo o to naléhavější, že se v celorepublikovém kontextu opět zvýšil index životních nákladů běžné pražské dělnické rodiny na 307 bodů, byl-li březen 1939 brán za hodnotu 100. Ačkoliv se daný index stejně jako v minulém období konstruoval na Prahu, můžeme jeho údaje použít za směrodatné pro celé české země.⁶⁰

Jedním z nástrojů, jímž se na centrální úrovni pokusila vláda řešit bídné životní podmínky dělníků, byla úprava cen a mezd. Zmíněné kroky byly provedeny na celostátní úrovni na konci roku 1945 a úzce souvisely s provedenou měnovou reformou. Jelikož bylo zjištěno, že se cenová hladina zvedla oproti roku 1938 cca na trojnásobek, byly patřičným způsobem zvýšeny i mzdy.⁶¹ Citované zvýšení znamenalo, že v průměru se hodinová dělnická mzda zvýšila ze 3,10 Kčs v r. 1938 a 5,60 Kčs z května 1945 na celých 10,43 Kčs, což byla hladina, kam se mzdy dostaly v červnu 1946. Se všemi příplatky k platu se nakonec průměrná výše hodinové mzdy dělníků dostala na celých 14 Kčs. Nicméně i tak byla horníky dále považována stávající výše platů za nízkou. Jak zmínil člen závodní rady jámy Jan, denně přicházelo několik horníků s tím, že chtějí rozvázat pracovní poměr a odejít jinam, kde si vydělají více. Mzdy v hornictví byly skutečně nízké, což se odrazilo i na dvoudenní pracovní brigádě zaměstnanců železáren na dolech, jejíž členové byli velice rozladěni, protože za dva dny práce si jako brigádníci nevydělali ani 100 Kčs, zatímco ve Vítkovických železárnách by si za stejné období přišli na 144 Kčs. Podle závodní rady jednoho z dolů byla situace natolik složitá, že havíři si ani nemohli dovolit vybrat různé příděly, na něž měli nárok, jelikož nedisponovali dostatkem peněz.⁶² To bylo obzvláště nelibě nesené v případě zvýhodněného nákupu lihovin, jejichž vydávání bylo také organizováno závodní radou daného podniku.⁶³ Popsaný stav jen dále prohluboval skepsi dělníků a, jak upozornil člen závodní rady jámy Michal, bylo možné situaci udržovat ještě několik měsíců, ale pak hrozilo zcela rozložení morálky.⁶⁴

Mzdy představovaly problém i v dalších sektorech průmyslu nejenom v hornictví a v závislosti na míře zastoupení úkolových mezd se příjmy dělníků velice lišily. V lednu až červnu 1946 činil průměrný příjem dělníka v bohumínských železárnách 9,20 až 10,00 Kčs

57 Tamtéž, inv. č. 586, č. kart. 74

58 Tamtéž, inv. č. 587, č. kart. 74.

59 Archiv OKD, Koncern Ostrava II/1, č. j. 391, sign. 10/5.

60 V. PRŮCHA, *Hospodářské a sociální dějiny*, s. 205.

61 Tamtéž, s. 113.

62 Archiv OKD, Koncern Ostrava II/1, č. j. 234.

63 ZA Opava, Bářská a hutní společnost s. p. Železářny Třinec, inv. č. 311, č. kart. 33.

64 Archiv OKD, Koncern Ostrava II/1, č. j. 234.

za hodinu a v železárnách v Třinci to bylo ale 13,10 až 14,40 Kčs za hodinu. Uvedené mzdy byly stejné, nebo jenom o něco málo menší, než jaká byla jejich výše v obdobných podnicích Báňské a hutní společnosti působících v jiných regionech, jelikož v olomouckých železárnách činila 11,60 až 14,20 Kčs za hodinu, v Kolíně 12,60 až 14,40 Kčs za hodinu a v řetězárně v České Vsi se mzda pohybovala mezi 12,80 až 15,50 Kčs na hodinu. Nejvyšší hodinový výdělek v rámci Báňské a hutní spol. byl ve Válcovnách v Lískovci, kde podle zprávy podnikové rady činil až 17 Kčs za hodinu.⁶⁵ Citované výdělky navyšovaly ještě příplatky, které ale v na celozávodní úrovni nebyly nijak vysoké a činily 0,00 až 0,80 Kčs za hodinu. O něco vyšší příplatky pak ale byly v železárnách v Třinci, kde činily mezi 0,60 a 1,90 Kčs za hodinu a ve válcovnách v Lískovci, kde byl vyplácen příplatek mezi 1,60 až 4,00 Kčs za hodinu. Významný podíl na celkové mzdě představovala úkolová práce, jejíž podíl na celkovém výdělku se také lišil podnik od podniku, zatímco v drátovnách Bohumín činila asi 33 až 38 %, tak ve středočeském Kolíně to bylo 56 % a ve válcovnách plechu v Lískovci 72 až 80 % celkové mzdy.⁶⁶

Zaměstnanci si nadále nárokovali zvýhodněné nákupy, nebo přímo finanční pomoc, což byly další způsoby, kterými se částečně zlepšovaly špatné životní podmínky dělníků. Rozhodnutím Ministerstva výživy ze dne 17. června 1946 získali nárok na zvláštní přiděly potravin horníci. Rozdělení uvedené mimořádné normy obsahující zvýšené množství masa, mouky, luštěnin, mléka či luštěnin, obstarávaly jednotlivé závodní rady.⁶⁷ Mimo výše zmíněné zvýhodněné možnosti nákupu lihovin, se přiděly dotovaného zboží týkaly hlavně uhlí. Množství dotovaného artiklu, jež směl zaměstnanec odkoupit, se odvíjelo nejen od jeho postavení v závodě, ale i od jeho rodinného stavu.

Sociální komise závodních rad nadále rozhodovaly i o finančních příplatcích studujícím zaměstnancům svých podniků. Podle norem přijatých Báňskou a hutní společností již v r. 1945 a rozšířených v r. 1946 si nárokovali finanční podporu zaměstnanci, kteří studovali střední odbornou nebo vysokou školu a byli schopni doložit minimálně dobrý studijní prospěch a bydleli minimálně 20 km od místa studia.⁶⁸

Nespokojenost dělníků v otázkách mzdy i špatná pracovní morálka úzce souvisely s faktem, že zdravotní stav řady dělníků a horníků v regionu byl nadále poměrně špatný, což bylo způsobeno nadále nedostatečným zásobováním potravinami. Na schůzi Krajské odborové rady (KOR) Ostrava v červnu 1946 upozornil ředitel sociálně-politického oddělení čs. dolů dr. Vlček na skutečnost, že řada horníků trpí nadále podvýživou, což velice ovlivňuje pracovní morálku, jelikož nejsou s to splnit podmínky kladené na ně při stanovení úkolové mzdy.⁶⁹ Podvýživa se pojila s dalšími nemocemi a závodní lékař Báňské a hutní společnosti v polovině srpna 1946 informoval, že na jediném pracovišti v třineckých železárnách bylo zjištěno téměř 50 případů silikózy mezi dělníky. Vedení podniku i závodní rada brali zdravotní stav horníků vážně a snažili se osvětovou činností

65 SOKA Frýdek-Místek, Závodní rada ROH Drátovny, n. p. Bohumín, inv. č. 4, č. kart. 1, Přehled mzdových poměrů na závodech Báňské a hutní spol.

66 Tamtéž.

67 NA Praha, Ministerstvo práce a sociální péče, č. kart. 390, Rozhodnutí Ministerstva výživy republiky Československé o zvýšení přidělů potravin pro horníky ze 17. června 1946.

68 ZA Opava, Báňská a hutní společnost s. p. Železářny Třinec, inv. č. 586, č. kart. 74.

69 Archiv OKD, Koncern Ostrava II/1, č. j. 391, sign. 10/5.

informovat zaměstnance o hrozbě tuberkulózy. Další cestou ke zlepšení zdravotního stavu zaměstnanců se stalo zkvalitnění technického vybavení podniku, čímž se mohlo zabránit vzniku obdobných onemocnění.⁷⁰ Sociální referenti závodních rad také odpovídali za výběr zaměstnanců na různé ozdravné pobyty. Podle instrukcí závodní rady Báňské a hutní společnosti se v tomto případě referenti snažili v první řadě vybírat starší zaměstnance a pak ty, kteří získali dobré pracovní hodnocení.⁷¹ Na zdravotním stavu havířů v regionu se dále podepsal i fakt, že jejich průměrný věk byl cca 40 let a do dalších let se nepočítalo se zlepšením uvedeného stavu.⁷²

Vzhledem k vysokému průměrnému věku havířů vedení dolů usilovalo o snížení průměrného věku svých zaměstnanců, od čehož si slibovalo i zvýšení pracovních výkonů. Zmíněný problém se měl vyřešit příchodem mladých zaměstnanců z dalších regionů země. Jako krátkodobé řešení pro zvýšení pracovních výkonů se dále organizovaly pracovní brigády, přičemž velké množství jich směřovalo právě do klíčových průmyslových regionů, jako bylo i Ostravsko. Jen v květnu 1946 pracovalo v Ostravsko-karvinském revíru na 700 brigádníků. Jejich přínosnost ale nadále byla spíše jen omezená a namísto zásadního zlepšení stavu přetrvávaly problémy, které se vyskytly již během předchozího období. Lze říci, že brigády se staly dalším zdrojem nespokojenosti horníků, jelikož na jejich členy si horníci z Ostravsko-karvinských dolů často stěžovali. Příčinou jejich nespokojenosti se stalo, že zácvik brigádníků býval dlouhý a po jeho skončení brigádníci často opět odjížděli pryč, což ale způsobovalo propady v těžbě, za něž byli ale postihováni sami horníci. Mimo nízkého pracovního výkonu vadil horníkům na brigádách také výběr lidí či jejich obcházení platných směrnic a snahu co nejdříve se dostat zpět domů. Velmi nelibě také horníci nesli, když brigádníci z jiných průmyslových odvětví dávali havířům najevo své lepší příjmy. Brigádníci si také nárokovali poměrně lepší mzdové podmínky než řadoví horníci, jelikož vydělával-li si na brigádě v dolech pracovník méně než v mateřském závodě, bylo povinností okresního úřadu ochrany práce, který jej na brigádu vyslal, mu zbývající částku dorovnat, přičemž musel přihlédnout i k ubytovacím podmínkám v novém pracovišti.⁷³ Jak ovšem plyne ze stížností brigádníků z Vítkovických železáren, tak toto dorovnání mzdy nemuselo být vždy vyplaceno.

Na druhou stranu samy závody se často nedokázaly řádně postarat o přichozí brigádníky, přičemž obzvláště špatná byla situace v oblasti bydlení, jelikož většina brigádníků musela spát na seně a často i v táborech, kde byli dříve drženi Němci. Přitom jednou z hlavních povinností závodních rad při příjezdu takovéto brigády byla v první řadě kontrola poskytovaného ubytování, stravování a též dohled, aby brigádníci dostali přidělenou náležitou práci.⁷⁴ Jak ale plyne z řady stížností a problémů, nedařilo se jmenované podmínky splnit k oboustranné spokojenosti. Ministerstvo ochrany práce a sociální péče ve své zprávě z 28. června 1946 upozornilo, že se rychle množí stížnosti jednotlivých brigádníků, že o ně není po příjezdu dostatečně postaráno, nemají vyhovující ubytování, ani řádné stravování

70 ZA Opava, Báňská a hutní společnost s. p. Železářny Třinec. č. kart. 74, inv. č. 585.

71 ZA Opava, Závodní rada Revolučního odborového hnutí, Drátovny, n.p. Bohumín. č. kart. 2, inv. č. 7.

72 Archiv OKD, Koncern Ostrava II/1, č. j. 391, sign. 10/5.

73 *Pokyny pro členy dobrovolných uhelných brigád*, Věstník závodních rad, 1946, č. 7, s. 10.

74 Úkoly závodních rad pro vyslání uhelné brigády, Věstník závodních rad, 1946, č. 8, s. 2.

a vydalo pokyn, aby byly odstraněny příčiny jejich stížností.⁷⁵ Pro uklidnění podmínek stejně jako pro zlepšení situace brigádníků byla Ostravsko-karvinskými doly také v červnu 1946 zřízena komise, v níž zasedal i člen podnikové rady závodu. Úkolem rady bylo nejenom zlepšit podmínky pro brigádníky, ale také vysvětlit horníkům příčiny stávajících chyb a ujistit je, že se již nebudou opakovat.⁷⁶

Závodní rady se dále pokoušely také řešit problematickou situaci v zásobování. Rady OKD se snažily na přetrvávající špatný stav upozornit vedení podniku, které přislíbilo situaci rychle řešit. Toho ale nebylo dosaženo hned, jelikož v červnu 1946 apelovala závodní rada dolu Hlubina na vedení podniku, aby byly zvýšeny příděly potravin pro horníky, jelikož ačkoliv se radám daří zlepšovat morálku zaměstnanců, i vedení závodu musí dodržet své závazky, aby sliby, které daly rady, horníkům byly naplněny.⁷⁷

Společně se zvyšováním dodávek potravin a pozitivními kroky ke zlepšení pracovní morálky, měly ale závodní rady zároveň zlepšit kontrolu práce, jelikož, jak zjistila komise, horníci zaměstnaní v Ostravsko-karvinských dolech běžně končili svou směnu o 15 až 75 minut dříve, než končila směna, což v případě sobotních směn generovalo snížení výkonu až o 40 %.⁷⁸ Nedodržování pracovní doby bylo ostatně v této době rozšířeným problémem, jak ukazovala také jednání vedení OKD se závodními radami v červnu 1946, na němž byla několikrát zdůrazněna nutnost skutečně dodržovat pracovní dobu.⁷⁹ Ačkoliv se závodní rady přímo podílely na personální politice podniku a spolurozhodovaly o přijímání i propouštění zaměstnanců, tak v podnicích s nedostatkem pracovních sil a s nízkou prioritou na jejich přidělení úřadem ochrany práce, neměly rady mnoho nástrojů, jak tyto absentéry postihovat. Přímou z řad členů závodních rad se ozývaly hlasy, aby právě okresní úřady ochrany práce mohli takovému jedinci potrestat a závod za ně zároveň dostat adekvátní náhradu.⁸⁰

Referenti závodních rad se podíleli také na osvětové činnosti mezi dělníky a zejména v otázkách bezpečnosti práce se snažili dělníkům a horníkům vysvětlit základní normy, které je nutné v zaměstnání dodržovat. Podle statistik se v třineckých železárnách stalo devět z deseti úrazů následkem neopatrnosti či nedbalosti samotných dělníků a jen jeden z deseti byl zapříčiněn technickou chybou přístrojů. Referenti závodních rad se na přelomu let 1945 a 1946 snažili v Třinci zvýšit mezi dělníky povědomí o bezpečnosti práce, čímž se nejčastěji rozumělo nošení bezpečnostního oděvu nebo dodržování předepsaných pracovních postupů. Dávali ale i rady o způsobech, jak postupovat při manipulaci se žhavou struskou či s tekutým železem.⁸¹ Mezi osvětovou činností prováděnou členy rad lze také zahrnout boj proti alkoholismu. V Třineckých železárnách hutníci od února 1946 čerpali za zvýhodněných podmínek až 0,5 litru lihovin za stanovené období. Podle zprávy ze srpna 1946 se ukazuje, že konzumace alkoholu na pracovišti byla běžnou a tolerovanou

75 NA Praha, Ministerstvo práce a sociální péče, č. kart. 390, Zpráva ministerstva ochrany práce a sociální péče z 28. června 1946.

76 Archiv OKD, Koncern Ostrava II/1, č. j. 391, sign. 10/5.

77 Tamtéž, č. j. 234.

78 Tamtéž, č. j. 391, sign. 10/5.

79 Tamtéž, č. j. 234.

80 J. RAUŠ, *O pracovní morálce*. Věstník závodních rad, 1946, č. 8, s. 11.

81 ZA Opava, Báňská a hutní společnost s. p. Železářny Třinec, inv. č. 3, č. kart. 1.

praxí, přičemž vedení závodu společně se závodní radou se uchýlovali k postihům jedině v případě těžkého opilství, které mohlo vést k pracovní nehodě. Podle uvedené zprávy navíc rozšířené užívání alkoholu vedlo k propadům pracovní morálky a zejména ve dny po svátcích či v pondělky bylo mezi zaměstnanci znatelně vyšší absentérství. I z těchto důvodů se rady s vedením podniku snažily mezi dělníky o osvětu.⁸²

Druhé období skončilo v průběhu podzimu 1946, kdy vyšly direktivy ÚRO vyhláující, že na jaře 1947 se uspořádají nové volby do závodních rad. Období mezi říjnem 1945 a podzimem 1946 bylo charakteristické opuštěním velkých politických témat a rady se již přímo nepodílely ani na vedení závodu. O to více se ale jejich pozornost obrátila k problematice sociální a mzdové. V daném ohledu hrály rady dvojí roli, na jedné straně tlumočily vedení závodu i ÚRO či KOR požadavky dělníků, na druhé straně ale stály v první linii při uklidňování dělníků a vykonávaly dohled nad jejich pracovní výkonností. Bídne životní podmínky dělníků totiž vytvářely velký rezervoár nespokojenosti a rady se soustředily zejména na zvládnutí vyostřující se sociální nespokojenosti dělníků a na pokusy o zvýšení pracovní morálky. Pro dosažení vytyčeného cíle se rady snažily zlepšit podmínky dělníků na pracovištích stejně jako jejich bytovou situaci. Naléhaly na vedení podniků, aby dodržovaly závazky poskytnuté zaměstnancům, a zároveň apelovaly na samotné dělníky, aby poskytly vedení ještě více času na splnění jejich požadavků. Ačkoliv se radám dařilo získat pro dělníky některé výhody a efektivita práce pomalu rostla, sociální podmínky byly nadále velice tíživé a napětí na pracovištích se nepodařilo utlumit. A právě do této nestabilní situace na podzim 1946 vstoupilo oznámení ÚRO o pořádání voleb do závodních rad. Víze nového volebního střetu vyostřila vztahy mezi zástupci jednotlivých stran zasedajících v radách a dosud poměrně nekomplikovaná spolupráce začala být narušována stále ostřejšími politickými spory.

Období střetů

Vyhlášením ÚRO o uspořádání voleb do závodních rad na jaře 1947 se dosud poměrně nekomplikovaná spolupráce začala stáčet k zásadním politickým tématům. Politické spory a zápas o ovládnutí rad se odrazily také na výsledcích voleb, při nichž i z důvodu nezbytné 4/5 podpory neprošla řada navržených kandidátních listin. Nově vzniklé závodní rady, případně jejich náhradní orgány, zůstaly ve funkci po celý zbytek daného období končícího v únoru 1948. V průběhu měsíců následujících po volbách byla politická aktivita rad již zřetelná a vyvrcholila sjezdem v únoru 1948. Mimo nastíněný politický rámec se ale závodní rady a jejich členové museli dále vypořádávat s řadou problémů, které známe již z předešlých období. Nadále se tak setkáváme se snahami řešit špatné mzdové, pracovní a bytové podmínky dělníků stejně jako s pokusy o zvýšení efektivitu práce a pracovní morálky. V uvedeném horizontu je na jedné straně možné sledovat, jak závodní rady i dělníci stále více stranili postojům komunistů, na straně druhé ale dělníci již v některých případech otevřeně vystoupili na obhajobu svých sociálních požadavků a byli závodními radami označeni za organizátory bezdůvodných stávek a obdobně.

Jedním z hlavních problémů zůstaly nadále mzdy, které byly rovněž v tomto období velice nízké, ačkoliv během r. 1946 se na celorepublikové úrovni přistoupilo k zavedení soustavy výkonnostních mezd a též k prémiovým mzdám. Od jejich zavedení se slibovalo nejenom

⁸² Tamtéž, inv. č. 311. č. kart. 1.

uklidnění dělníků, ale i zvýšení pracovní výkonnosti na předválečnou úroveň. Zmíněný vývoj vedl v říjnu 1946 k tomu, že podíl úkolových mezd činil 38,6 % všech výdělků. Se zavedením uvedeného druhu odměňování se ale pojily některé obtíže jako stanovení nízkých pracovních norem, neodůvodněné započítávání různých přípravných časů do mzdy nebo změkčování norem. To vedlo ke zvyšování výdělku také při podprůměrné práci a tedy k tzv. černým mzdám.⁸³

Pro zlepšení podmínek některých zaměstnanců byly také dále vypláceny různé sociální dávky jako příspěvky ke mzdě. O přidělení těchto finančních prostředků zpravidla rozhodovala sociální komise závodní rady. Jmenovaný orgán přiděloval peníze na sociální podporu zaměstnanců, ale také rozhodoval o mimořádných přidělech šatstva, obuvi či potravin a řešil také záležitosti nemocenské dovolené nebo případně i nespokojenost zaměstnanců s pracovními podmínkami. Pro svou činnost disponovaly komise podpůrným fondem, který byl naplňován nejenom srážkami ze mzdy, ale i různými dalšími cestami.⁸⁴ Možnosti použití zmíněných prostředků ukazuje rozhodnutí Závodní rady Bohumínských válcoven plechu, kde sociální komise prosazovala, že z těchto prostředků bude vyplácen příspěvek, na který by měli nárok dělníci starší 50ti let nemohoucí ale již pracovat v úkolové mzdě, zaměstnanci, kteří v podniku odpracovali minimálně 25 let, zaměstnanci, kteří při práci utrpěli úraz a splňují stanovené podmínky a též zaměstnanci, kteří v době práce v podniku onemocněli, což má za následek jejich sníženou pracovní schopnost nebo zaměstnanci, jejichž snížená pracovní schopnost vznikla z příčin uvedených v zákoně, tedy se jedná o vojáka armády bojující v SSSR nebo na západě či jiného bojovníka proti nacismu.⁸⁵ Oproti předchozím etapám se příslušnost k zahraničnímu vojsku a boj proti nacismu přesunuly na spodní příčky stanovených kritérií. Mezi sociální příplatky se také dále řadila podpora studujících zaměstnanců nebo jejich dětí. Podmínky dále zůstávaly obdobné jak v předešlém období, tedy podpora se vztahovala na studenty odborných škol a vysokých škol, kteří mohli prokázat výborný studijní prospěch. Výše příspěvku se zpravidla pohybovala ve výši několika set korun a o jejich přidělení rozhodovala sociální komise závodní rady.⁸⁶

Nicméně ani tyto kroky nedokázaly zcela odstranit všechny problémy a nespokojenost způsobená špatnými sociálními podmínkami se stávala stále palčivějším problémem. V květnu 1947 bylo již patrné, že zvýšení mezd nijak nevylepšilo životní úroveň dělníků. Zatímco platy vzrostly o 300 %, ceny předmětů každodenní spotřeby ve stejném období vzrostly o 600 %.⁸⁷ Podle měsíční situační zprávy z OKD si na počátku r. 1947 mohl havíř při započítání všech výkonnostních prémie přijít na téměř 5 000 Kčs. Uvedená mzda byla v porovnání s platy dalších manuálně pracujících zaměstnanců poměrně vysoká, jelikož běžný dělník si za stejnou dobu přišel na cca polovinu uvedené částky. Mzdy úředníků byly v podniku přibližně srovnatelné s těmi dělníckými, úředníci na

83 L. KALINOVÁ – V. BRABEC, *K některým stránkám*, s. 85–87.

84 ZA Opava, Báňská a hutní společnost s. p. Železářny Třinec, inv. č. 317, č. kart. 33, Směrnice sociální komise.

85 SOKA Frýdek-Místek, Závodní rada ROH Drátovny n. p. Bohumín, inv. č. 4, č. kart. 1, Zápis podnikové rady Báňské a hutní spol. č. 8.

86 ZA Opava, Báňská a hutní společnost s. p. Železářny Třinec, inv. č. 326, č. kart. 35, Zpráva podnikového ředitelství č. 49.

87 Archiv bezpečnostních složek (dále jen ABS), Fond 304, sign. 163-3, Situační zpráva Zemského velitelství SNB Brno za měsíc květen 1947.

nejnižších pozicích disponovali jen o něco málo vyšším příjmem než běžní dělníci, zatímco úředníci v nejvyšší kategorii dostávali zase asi cca o 1 000 Kčs vyšší plat než havíři.⁸⁸ Výše příjmů byla nicméně dále považována za nedostatečnou a dělníci k prosazení svých sociálních požadavků volili stále aktivnější způsoby.

Setkáváme se tak s řadou různých sociálních protestů dělnictva, mezi něž můžeme zařadit také stávku na dole President Beneš v Karviné ve dnech 16. a 17. října 1947. Druhého dne se do ní zapojila většina horníků na směně a také cca 1/5 horníků na dole Hlubina.⁸⁹ Ačkoliv strany Národní fronty uznávaly, že zmíněné protesty vznikly v důsledku špatných mzdových podmínek dělnictva, ve svém memorandu zveřejněném několik dní po stávce odsoudily takovéto jednání.⁹⁰ Sociální problémy ovšem přerůstaly v protesty rovněž v dalších továrnách v regionu. Mezi dělníky Nových železáren ve Vítkovicích pramenila velká nespokojenost především z toho, že dělníci pociťovali na jedné straně své vlastní bídné životní podmínky, na druhé straně se ale setkávali s rozšířeným černým obchodem, který umožňoval těm, jež jej provozovali, žít si mnohem lépe než jím, což bylo obecně považováno nejenom za nespravedlnost, ale i za parazitování na práci druhých. Nespokojenost byla natolik velká, že zdejší osazenstvo otevřeně hrozilo vlastním aktivním vystoupením, aby dosáhlo sjednání nápravy v dané záležitosti.⁹¹ O tom, že černý obchod a šmelina patřily mezi problémy, s nimiž se dělníci běžně setkávali a které vyhrcovaly již tak špatné poměry, svědčí fakt, že jen za měsíc červen 1947 bylo v Opavě pro černý obchod s cukrem zatčeno 46 osob a v dalších více než 70 případech se učinilo udání.⁹² Můžeme předpokládat, že obdobně byl černý obchod rozšířen také na dalších místech v regionu.

Obecně lze říci, že životní podmínky dělníků zůstaly nadále velice bídné a mimo nízkých platů zůstávala dále významným problémem také bytová otázka. Bytů byl nadále nejenom nedostatek, ale i ty existující se nacházely ve velice špatném stavu a podle závěrů závodních rad byly rovněž zdravotně závadné. Mizerný stav bydlení se odrážel také na zdravotním stavu dělníků. Na konci října 1946 bylo mezi dělníky drátoven v Bohumíně hlášeno množství případů výskytu svrabu. Aby bylo zamezeno dalšímu šíření uvedené nemoci mezi zaměstnanci, požádal předseda rady okresní nemocnici o vyšetření všech zaměstnanců provozu.⁹³ Závodní rady a členové bytových komisí měli povinnost jednou za čtvrt roku namátkově kontrolovat byty a sledovat dodržování čistoty. V případě, že bytová komise usoudila, že nájemník nedodržuje pořádek v bytě či okolí, byla pravomocná mu závodní byt odebrat.

Příčina špatných zdravotních podmínek, tedy bydlení v naprosto nevyhovujících podmínkách starých dělnických kolonií, ovšem nemohla být takto snadno napravena, jelikož výstavba dalších bytů probíhala jenom pomalu. V Ostravě se Vítkovické železářny pokoušely nejenom o navýšení počtu závodních bytů, ale též o zkvalitnění životních standardů svých zaměstnanců. V červnu 1947 byla v osadě Šídlovec zahájena výstavba 49 nových domů, které disponovaly tekoucí vodou stejně jako plynovými rozvody,

88 Archiv OKD, Koncern Ostrava II/1, č. j. 413, Měsíční zpráva podaná dne 1. února 1947.

89 Tamtéž, č. j. 234, Hlášení o stávkách za měsíc říjen 1947.

90 Tamtéž, Prohlášení stran Národní fronty k situaci v Ostravskokarvinském revíru.

91 Archiv Vítkovické železářny, Revoluční odborové hnutí, inv. č. 217, č. kart. 27.

92 ABS, Fond 304, sign. 163-3, Situační zpráva Zemského velitelství SNB Brno za měsíc červen 1947.

93 SOKA Frýdek-Místek, Závodní rada ROH Drátovny n. p. Bohumín, inv. č. 7, č. kart. 2.

stavba těchto bytů byla dokončena v průběhu r. 1949.⁹⁴ Výstavba bytů probíhala také v dalších dělnických koloniích Vítkovických železáren. Nouze o byty také znamenala, že o každý nově postavený byt mezi sebou sváděly závodní rady a vedení jednotlivých provozů boj s dalšími součástmi podniku. Daný zápas lze sledovat na příkladu výstavby 20 bytových jednotek v Bohumínských železárnách v r. 1947, z nichž byla část vyčleněna k přidělení zaměstnancům zdejší drátovny.⁹⁵ Obdobný střet vypukl také v Jubilejní kolonii Vítkovických železáren v Ostravě-Hrabůvce, v níž bylo v listopadu 1947 zkolaudováno 18 nových domů se 72 bytovými jednotkami. Z uvedeného počtu získala nová ocelárna 40 bytů, nová válcovna 8 bytů, továrna na litou ocel 6 bytů, válcovna trub 6 bytů a ostatní provozy po jednom či dvou bytech, přičemž dva získali úředníci z ředitelství železáren.⁹⁶

I po přidělení bytu konkrétnímu provozu, boj o byty zdaleka nekončil, jelikož se zpravidla na každé volné místo hlásila řada zájemců a o přidělení jednotlivých bytů pravidelně rozhodovala na svých schůzích závodní rada. Podle znění zákona o mimořádných bytových opatřeních bytové péče č. 163/1946 sb. bylo určeno, že žadatelé o přidělení bytu musejí vyplnit dotazník, na jehož základě bude podle směrnic stanovujících pořadí rozhodnuto radou či národním výborem o tom, komu bude byt nakonec skutečně přidělen.⁹⁷ Ve zmíněném rozhodování rady většinou nadále postupovaly podle vypracovaných vnitřních směrnic, které určovaly pořadí priorit, na jejichž základě se byty přidělovaly. Závodní rada Báňská a hutní společnosti podniku Železářny Třinec projednala v srpnu 1947 doplnění dosud platných směrnic z předchozích let a podle nich se upřednostňovali pro přidělení závodního bytu zaměstnanci, kteří v nějakém závodním bytě bydleli již před 1. říjnem 1938 a měli v té době již v podniku odpracováno alespoň 10 let, nebo nyní bydleli v nevyhovujících podmínkách. Dále měli nárok příslušníci zahraničních vojsk z válečných let, propuštění političtí vězni a též zaměstnanci, kteří disponovali nějakou mimořádnou pracovní kvalifikací.⁹⁸ Zvláštní pozornost se věnovala také tomu, aby byty byly přidělovány také rodinám s dětmi, jak v září 1947 upozorňoval podřízené národní výbory Okresní národní výbor v Českém Těšíně.⁹⁹ Pro lepší řešení jednotlivých žádostí se vypracovaly též bodové seznamy, které zohledňovaly plusovými či minusovými body skutečnosti, jež žadatel uvedl do svého formuláře, a na základě takto vypracovaného bodového výsledku se sestavovalo pořadí, podle nějž rada byty přidělovala.¹⁰⁰ V reálu ale byla situace mnohem komplikovanější, takže se stávalo, že rozhodnutí komise byla obcházena, do přidělených bytů se stěhovali neoprávněně nájemníci, kteří na byt neměli nárok, v závodních bytech bydleli lidé, kteří ani nebyli zaměstnanci závodu, anebo jimi byli, ale zároveň vlastnili také jiný byt či dům.¹⁰¹ A právě uvedené a obdobné případy byly dalším zdrojem nespokojenosti

94 M. JEMELKA a kol., *Ostravské dělnické kolonie III: Závodní kolonie Vítkovických železáren a dalších průmyslových podniků*, Ostrava 2015, s. 42 a 50–51.

95 ZA Opava, Báňská a hutní společnost s. p. Železářny Třinec, inv. č. 5, č. kart. 1.

96 M. JEMELKA a kol., *Ostravské dělnické kolonie III*, s. 85 a 93–94.

97 ZA Opava, Báňská a hutní společnost s. p. Železářny Třinec, inv. č. 5, č. kart. 1.

98 ZA Opava, Báňská a hutní společnost s. p. Železářny Třinec, inv. č. 5, č. kart. 1

99 Tamtéž, Výzva místním národním výborům Okresním národním výborem Český Těšín.

100 Tamtéž, inv. č. 12, Stanovy bodovacího klíče.

101 Tamtéž, Výměry o přidělení závodních bytů.

mezi dělníky, na což rady reagovaly dalšími kontrolami a pevnějším svázáním podmínek pro přidělení bytu.

O co více se množily stížnosti dělníků na jejich sociální postavení a o co více mezi nimi vřela nespokojenost, o to více se závodní rady soustředily na kontrolu zaměstnanců a na dohled nad efektivitou jejich práce. Na konci r. 1946 považovala sice polovina respondentů výzkumu mínění pracovní morálku za lepší než v r. 1945 a jen 20 % za horší,¹⁰² nicméně situace na pracovištích v regionu vypadala trochu méně pozitivně. V drátovnách Bohumín efektivita práce postupně upadala, jak ukazuje upozornění, které zaznělo na schůzi zdejší závodní rady, podle něž v březnu 1947 efektivita práce upadla na cca 97 % minulého měsíce. Popsaný stav nebyl výjimečný, neboť závodní rada na své červnové schůzi konstatovala, že na jiném pracovišti podniku muselo být několik zaměstnanců dokonce propuštěno, jelikož výkon jejich směny klesl na 60 %. Pracovní výkonnost některých provozů byl také tématem na dalším jednání závodní rady v srpnu.¹⁰³ Vynechávání směn a výpadky ve výrobě se staly vážným problémem a SNB ve svých měsíčních situačních hlášeních ve 2. polovině r. 1947 upozorňoval, že mezi dělníky panuje zejména z důvodu nízkých mezd a špatně nastavených úkolových mezd velká nespokojenost. Nicméně uvedený stav v tomto období neměl být podle SNB natolik závažným, aby hrozilo vypuknutí nějaké stávk, ačkoliv zejména ze mzdových důvodů bylo mezi dělníky a horníky na Třinecku patrné silné rozladění.¹⁰⁴ Celkem za rok 1947 nebylo v Ostravsko-karvinském uhelném revíru vykonáno 2,12 % směn, jež byly vedeny jako neomluvené, dalších téměř 11 % směn se pak neuskutečnilo z důvodu nemoci.¹⁰⁵

Pro utužení pracovní kázně se dokonce na začátku roku 1947 někteří zaměstnanci vyslovovali pro zavedení donucovacích prostředků či trestů za porušování pracovní morálky a řada z nich byla ochotna udělovat tresty rovněž za pozdní příchody do zaměstnání.¹⁰⁶ Závodní rada v Třineckých železárnách v lednu 1947 odhlasovala vznik disciplinární komise, která disponovala právě citovanými pravomocemi. Komise trestala provinění proti pracovnímu řádu, a to zejména udělováním pokut. Nicméně komise nefungovala jako nástroj represivní, ale výchovný, takže dané sankce nebyly příliš drakonického charakteru.¹⁰⁷ Zároveň se nedoporučovalo přistupovat k trestání jednotlivců prací, jelikož přeházení na horší pozici bylo považováno jako protivení se etickým zásadám socialistické výstavby a přístupu k práci.¹⁰⁸

Třetí období existence rad skončilo v únoru 1948. Byla to chvíle, kdy závodní rady otevřeně posloužily komunistům jako nástroj nátlaku vůči jejich politickým soupeřům. Měsíce mezi podzimem 1946 a únorem 1948 byly pro závodní rady velice turbulentní. Politická angažovanost často překryla jejich běžné úkoly. Co by nástroj komunistické

102 L. KALINOVÁ, *Společenské proměny*, s. 106.

103 SOKA Frýdek-Místek, Závodní rada ROH Drátovny n. p. Bohumín, inv. č. 7, č. kart. 2.

104 ABS, Fond 304, č. kart. 163, sign. 4, Situační zpráva SNB Zemské velitelství Brno za měsíc říjen 1947 a za měsíc listopad 1947.

105 V. PLAČEK, *Boj o obnovení a rozvoj těžby*, s. 69.

106 L. KALINOVÁ, *Společenské proměny*, s. 106.

107 ZA Opava, Báňská a hutní společnost s. p. Železářny Třinec, inv. č. 586, č. kart. 74, Zápis z jednání závodní rady z 26. ledna 1947.

108 Tamtéž, inv. č. 585, Trestání prací.

politiky dokázaly zmobilizovat pro tyto cíle také dělnictvo. Nicméně už v tomto období můžeme vidět, že rady se k dělníkům chovaly nejenom jako jejich zástupci a mluvčí, ale v případech nízké pracovní morálky a divokých stávek také jaké nástroje, jimiž stát působil v podnicích a kterými dělníky kontroloval.

Poúnorové období

Nástup komunistů k moci v únoru 1948 zahájil poslední období existence závodních rad v námi sledovaném období. Během únorových dní se rady staly významným nástrojem KSČ při řešení politické krize, ale po tomto přelomovém vystoupení jejich vliv rychle slábl. Ačkoliv formálně existovaly ještě další roky, ve své roli byly postupně nahrazeny závodními odborovými organizacemi.¹⁰⁹ Můžeme sledovat, že během r. 1948 sice rady dále existovaly, ale rozhodující význam získaly jiné orgány. Například na schůzi zástupců městského národního výboru v Třinci spolu se zástupci Báňské a hutní společnosti nefigurovala závodní rada ani mezi institucemi, jejichž představitelé by se daného setkání zúčastnili.¹¹⁰ Velikost proměn života v závodech shrnul člen předsednictva závodní organizace KSČ v Třineckých železárnách na schůzi pořádané v březnu 1948, když prohlásil, že právě KSČ dále musí být iniciátorem všech akcí v závodech. Pro realizaci uvedeného plánu bylo zřízeno několik komisí, které svou náplní kopírovaly některou činnost závodních rad.¹¹¹

První známky úpadku vlivu a moci závodních rad můžeme pozorovat již během únorových dní, kdy ovládla politická témata agendu závodních rad. V uvedených dnech zahájili svou existenci také nově zřízené Akční výbory Národní fronty a neprodleně se pustily do realizace personálních změn na půdě jednotlivých podniků. Síle zmíněných výborů se členové rad nemohli stavět na odpor. Ačkoliv tedy životní podmínky dělníků nebyly o nic lepší než před únorem, v podnicích se stala dominantními hlavně politická témata a můžeme sledovat tažení proti politickým soupeřům komunistů i proti všem známkám odporu vůči jejich vládě. Výbory byly sice formálně tvořeny zástupci stran NF, ale politická dominance komunistů již byla nepochybná.¹¹² V uvedeném období se závodní a podnikové rady ve velké míře zabývaly na svých schůzích případy odvolání, propuštění či přemístění zaměstnanců v rámci národní očisty. Verdikty vynesené akčními výbory NF však jak závodními, tak podnikovými radami procházely celkem bez komplikací. Nějaký odpor proti počínání výborů se totiž v radách ani nedal příliš očekávat, jelikož ty byly tvořeny ve velké míře členy KSČ. Podle údajů z přelomu ledna a února 1948 ve 22ti členné závodní radě dolu Jeremenko bylo zastoupeno celkem 15 členů KSČ, na dole Zárubek bylo z 12 členů rady 9 členy KSČ, závodní rada elektrárny Karolína byla tvořena 9 zástupci, ale jen jediný nepatřil ke KSČ. Takovýto obraz bylo možné zahlédnout také v radách dalších velkých podniků a provozů v regionu.¹¹³ Nekomunisté zasedající v radách buď patřili k levicovým křídům svých stran, anebo byli postupně vystaveni tlaku, a ačkoliv se třeba

109 D. STÁTNIK, *Závodní rady – iluze a skutečnost*, s. 386.

110 ZA Opava, Báňská a hutní spol. n. p. Železářny Třinec, inv. č. 317, č. kart. 33, Úřední záznam o schůzi konané 4. listopadu 1948.

111 Tamtéž, inv. č. 155, č. kart. 18, Zápis o schůzi předsednictva Záv. org. KSČ, železářny v Třinci konané 27. 3. 1948.

112 Archiv Vítkovické železářny, Vítkovice s. p, inv. č. 915, č. kart. 153, Akčnímu výboru Vítkovických železáren, národního podniku.

113 Archiv OKD, Koncern Ostrava II/1, č. j. 416.

nechtěli podříditi autoritě akčních výborů a lpěli na postavení závodních rad, jejich pozice byla stále nestabilnější, na některé čekalo dokonce propuštění ze závodu či jiné formy perzekuce.¹¹⁴

Svou roli v podnicích získaly také akční trojky, jejichž činnost stínovala některé pravomoci závodních rad. V OKD byla zmíněná trojka zřízena v dubnu 1948 a měla společně se správou závodu neprodleně řešit všechny technické nebo provozní nedostatky, které by se objevily. K úkolu předsedy závodní rady patřilo již pouze to, aby osazenstvo závodu bylo náležitě informováno o všech problémech, které se řešily.¹¹⁵ Přebírání témat spravovaných do té doby závodními radami lze vysledovat rovněž v prohlášení z Třince, kde na konci r. 1948 zdejší akční trojka deklarovala, že bude kontrolovat dodržování pracovní doby, pracovní podmínky zaměstnanců, organizaci práce, spolupráci pracovišť a zacházení se strojním zařízením podniku. Uvedenou akci plánovanou na prosinec 1948 a leden 1949 vykonávali členové trojek, důvěrníci a mistři. Závodní rada se na zmíněné akci nepodílela a pouze ji schválila svým podpisem.¹¹⁶

Mimo klíčových politických událostí ale přetrvávala snaha o zlepšení životních podmínek průmyslových dělníků, avšak také v tomto bodě se sociální tematika prolínala s politikou. Únorový převrat totiž umožnil realizaci dalších politických a ekonomických opatření. Navíc bylo také nezbytné prokázat, že komunistický systém je lepší a pro dělníky mnohem příznivější, než tomu bylo v předešlém období. Dané zásadní změny se odrazily hlavně ve zlepšení sociálních podmínek dělnictva, což se realizovalo též formou zvýšení jejich mezd. Ty se skutečně během roku 1948 navýšily a týdenní mzda dělníka vzrostla z 815, 52 Kčs v listopadu 1947 na 867, 11 Kčs v květnu 1948. Zmíněný růst související s obnovou hospodářství po válce byl ovšem částečně znehodnocen suchem a neúrodou r. 1947, která se během jara a léta 1948 projevila výpadky v zásobování a faktem, že za tyto poněkud vyšší mzdy tak nebylo reálně co nakoupit.¹¹⁷ Nízké příjmy se navýšily nejenom dělníkům, ale polepšili si také úředníci vykonávající dělnické práce stejně jako různí provozní úředníci v podnicích, kteří si přišli podle rozhodnutí sociální komise podnikové rady OKD na příplatek ke mzdě ve výši od 150 do 700 Kčs. Na daném jednání byla zajímavá také poznámka člena závodní rady jámy Ludvík, že uvedené příspěvky byly závodní správou vyplaceny, přestože závodní rada nepodepsala tento návrh.¹¹⁸

Velký význam se přikládal také tomu, aby se splnil dvouletý plán. To ovšem naráželo na komplikace, jelikož pro dodržení hodnot stanovených plánem se zejména v hornictví se nedostávalo patřičné množství pracovních sil. Propadům se čelilo nejenom nedělními směnami či nástupem vedoucích pracovníků do dolů, ale také organizováním různých pracovních brigád, které přijížděly na výpomoc. Dané brigády byly ovšem jenom krátkodobé a nemohly dlouhodobě pomoci s takovým problémem, jako byl propad těžby v OKD. Navíc po odchodu každé brigády nastal další propad těžby a jenom někteří

114 SOKA Frýdek-Místek, Závodní rada ROH Bohumínské železářny Gustava Klimenta, n. p., inv. č. 15, č. kart. 1, Zápis o schůzi akčního výboru konaného dne 4. března 1948.

115 Tamtéž, Ustavení akčních trojek.

116 ZA Opava, Báňská a hutní spol. n. p. Železářny Třinec, inv. č. 585, č. kart. 74, Program pro akční trojky na prosinec 1948 a leden 1949.

117 L. KALINOVÁ – V. BRABEC, *K některým stránkám vývoje struktury*, s. 88–91.

118 Archiv OKD, Koncern Ostrava II/1, č. j. 234, Zápis ze schůze komise podnikové rady OKD z 3. dubna 1948.

z brigádníků byli ochotni zůstat v regionu nastalo často navíc jen za podmínky, že jim bude závodem nebo závodní radou přislíben byt.¹¹⁹ Vztahy mezi brigádníky a zaměstnanci navíc nadále nebyly příliš vřelé a činnost závodních rad v minulých letech tedy nedokázala plně otupit hrany těchto sporů. Jednalo se většinou o problémy, se kterými se v regionu potýkali již před několika lety, jak ukazuje rezoluce sepsaná v srpnu 1948 osazenstvem dolu Hedvika společně se zdejší závodní radou. V textu rezoluce společně kritizovali nízkou pracovní výkonnost brigádníků, která vzhledem k tomu, že již po měsíci na dole byli považováni za plnohodnotné horníky, byla započítávána do společného výkonu směny, což ale vzhledem k jejich nižší efektivitě práce snižovalo celkový výkon směny a havíři tak dostali nižší mzdy a odměny. Svou rezoluci zakončili hrozbou, že nebude-li sjednána náprava do 1. září, odmítnou dále dělat s brigádníky, aby nebyli kráceni na mzdách.¹²⁰ Jiné problémy s brigádníky ze Svazu československé mládeže zaznamenalo ředitelství železáren v Třinci, které po jejich odjezdu evidovalo ztrátu téměř 200 různých předmětů zapůjčených brigádníkům nebo věcí, jež byly součástí vybavení prostor, kde byli brigádníci ubytováni.¹²¹

Na výkonnosti dělníků a na plnění plánu se nadále podepisoval také zdravotní stav zaměstnanců a jejich věkový průměr. Daná situace byla nadále asi nejsložitější v OKD, kde se v polovině r. 1948 odhadovalo, že do dvou let odejde do penze na dva tisíce přestárých horníků a další 4,5 tisíce mělo zaprášené plíce.¹²² Báňská a hutní společnost ale také usilovala o zlepšení zdravotního stavu svých zaměstnanců a během r. 1948 byl zřízen závodní Dům zdraví a nově se vybavila závodní nemocnice. Stejně tak byly dány ke službě zaměstnancům a jejich rodinám lázně a další zařízení.¹²³ Závodní rada se na tomto podílela mj. rovněž výběrem závodních sociálně zdravotních pracovníků a jejich vysíláním na školící kurzy, které jim též proplácela. Dané pracovnice případně pak závodní lékař se podíleli také na osvětě zaměstnanců a organizovali pro ně přednášky se zdravotní a hygienickou tematikou.¹²⁴

Zásadním problémem narušujícím úspěšné splnění dvouletého plánu byly nadále velké propady ve výrobě způsobené meškáním směn a obecně špatnou pracovní morálkou. To byla otázka, se kterou se závodní rady potýkaly již v průběhu předešlých období. O tom, jaká panovala pracovní morálka, nám může napovědět zpráva z kontroly na dolech Klement Gottwald, Barbora a 1. máje, provedená ve dnech 5. až 7. června 1948, již vykonali členové revírního oddělení OKD. Podle zjištěných závěrů se vyskytovalo vysoké procento onemocnění navazujících na skončenou dovolenou, čímž se doba nepřítomnosti zaměstnance na pracovišti často protáhla na celé týdny. Fingované onemocnění zejména u mladších zaměstnanců bylo též shledáno jako problematické a vyskytly se také další závady. Celkově se za měsíc květen evidovalo na dole Gottwald 61 případů, na dole Barbora

119 Archiv OKD, Koncern Ostrava II/1. č. j. 416. Zpráva pro krajský akční výbor o situaci pracovních sil v OKD.

120 Tamtéž. Rezoluce osazenstva dolu Hedvika z 22. srpna 1948.

121

122 Archiv OKD, Fond Koncern Ostrava II/1. č. j. 416. Zpráva pro krajský akční výbor o situaci pracovních sil v OKD.

123 ZA Opava, Fond Báňská a hutní spol. n. p. Železářny Třinec. krab. 34, inv.č. 319. Příkazy ředitelství z 18. listopadu 1948.

124 Tamtéž. Školení závodních sociálně zdravotních pracovníků.

188 případů a na dole 1. máj 66 případů, kdy zaměstnanec za celý měsíc neodpracoval ani jedinou směnu. Obecně nejvyšší procento zameškaných směn měli mladí zaměstnanci dolů a pak právě brigádníci.¹²⁵ Celkem bylo za rok 1948 v Ostravsko-karvinském uhelném revíru vedeno 1,48 % směn jako neomluvených a dalších téměř 12 % směn se neuskutečnilo právě z důvodu nemoci.¹²⁶ Rozšířeny byly také pozdní příchody či brzké odchody ze zaměstnání, na což upozornila též závodní rada a závodní odborová skupina v Třineckých železárnách. Podle jejich rozhodnutí bylo stanoveno, že za pozdní příchod byla vyměřena pokuta do maximální výše 50 Kčs. Takto získané peníze se využily v sociálním fondu pro zaměstnance.¹²⁷

Pro snížení uvedeného vysokého počtu zameškaných hodin byly závodní rady podniku instruovány, aby prováděly co nejdůkladnější kontrolu dělníků na nemocenské. Dané kontroly odhalily, že na dole Klement Gottwald se ze tří kontrolovaných zaměstnanců dva nacházeli mimo domov v době kontroly. Kritizováni byli též členové vedení a správy jednotlivých dolů, jimž byla vyčítána velká blahosklonnost k omlouvání směn zaměstnancům. Další reakcí na popisovaný stav se stalo propuštění některých zaměstnanců, což byl postup, k němuž se podle stále platného dekretu musela vyjádřit také závodní rada. I s jejím souhlasem tak bylo na dole 1. máje pro problémy s pracovní kázní propuštěno osm zaměstnanců.¹²⁸ Ještě razantnější postup zvolila KOR Ostrava 3. června 1948 se souhlasem Revírního báňského úřadu a Zemského úřadu ochrany práce v Brně. Těmito institucemi bylo schváleno, že zaměstnanci, kteří opakovaně zameškávají směny a u kterých není možné jejich jednání změnit ani finančním postihem, budou potrestáni až dvouměsíčním nuceným pobytem v podnikovém výchovném táboře. O tomto zařazení rozhodoval definitivně ředitel závodu na základě výroku disciplinární komise závodní rady.¹²⁹ Jmenovaný krok byl ovšem v příkrém rozporu s tezí, které se prosazovaly ještě před rokem, a sice že trestání prací je v socialismu nepřijatelné. Své nástroje pro vynucení si pracovní kázně zavedla také Báňská a hutní společnost. V srpnu 1948 byl společně závodní radou a závodní odborovou skupinou vydán nový disciplinární řád, podle nějž vznikla na každém oddělení samostatná disciplinární komise. Daná komise směla trestat pokutou, důtkou, přemístěním na jinou práci a náležitým zkrácením mzdy, zkrácením dovolené nebo na jeden rok odnětím závodního bytu. Komisi vždy předsedal dělník a jejími členy byli zástupce závodní odborové organizace, zástupce závodní rady, mistr daného oddělení, člen KSČ a vedoucí oddělení. Seznam prohřešků, za něž mohl být trest udělen, byl poměrně široký a sahal od absence na minimálně dvou směnách nebo tří zmeškaných příchodů do práce, přes opuštění pracovního místa až po vyvolávání konfliktů na pracovišti, krádeže či též nedbalý vztah k práci. V případech závažnějších prohřešků řešil kauzu soudružský výrobní soud. Ten soudil případy dlouhodobé pracovní absence, opakované případy předčasného opuštění pracoviště nebo naopak pozdní příchod do práce,

125 Archiv OKD, Koncern Ostrava II/1. č. j. 416, Zpráva o provedené kontrole na dole Klement Gottwald, Barbora a 1. máj.

126 V. PLAČEK, *Boj o obnovení a rozvoj těžby*, s. 69.

127 ZA Opava, Báňská a hutní spol. n. p. Železářny Třinec, inv. č. 585, č. kart. 74, Osazenstvu Třineckých železáren.

128 Archiv OKD, Koncern Ostrava II/1, č. j. 416, Zpráva o provedené kontrole na dole Klement Gottwald, Barbora a 1. máj.

129 Tamtéž, Návrh na doplnění ustavení o trestání zaměstnanců soustavně meškající směny.

zneužívání nemocenského pojištění, závažné poškození majetku, neustálou nedbalost v práci, opakované narušování klidu v zaměstnání či větší krádeže. Soud disponoval již většími možnostmi než komise a mimo veřejného pokárání či pokuty do 500 Kčs mohl také odejmout na dva roky závodní byt, odebrat nárok na sociální příplatky a zvýhodněné nákupy zboží, předat provinilce do rukou justice nebo do kompetence Úřadu ochrany práce a následně jej přidělit do pracovního tábora.¹³⁰

I po nástupu komunistů k moci panoval v celé sledované oblasti nedostatek bytů. Bytová situace byla podniky i KOR považována za jeden z nástrojů, jak omezit vysokou fluktuaci pracovních sil v regionu, jež byla považována též za zdroj velkých hospodářských škod.¹³¹ Na nápravě stávajícího stavu se nadále podílely závodní rady a jimi sestavované bytové komise, takže se jednalo o jeden z mála směrů, kde vliv rad po únoru 1948 nebyl dramaticky omezen. Nicméně stav bytových kolonií byl nadále velice bídný, řada domů se propadala vinou poddolování, což pochopitelně negativně působilo na pracovní morálku dělníků. Kolonie byly tvořeny v drtivé většině starými domy, které podle jednoho člena komise: „už dávno náleží krompáčům“. I v reakci na tyto bídné bytové podmínky se řada obyvatel daných kolonií vyslovila, že své děti dají kamkoliv do zaměstnání, jen už ne do hornictví. Kvalita bydlení zejména vynikla při porovnání se stavem bydlení zaměstnanců v kovovýrobě, jež disponovali mnohem kvalitnějšími domy.¹³² Podniková rada OKD zvažovala popsanou situaci dále řešit výstavbou nových víceposchodových domů. Danou variantu na dubnové schůzi komise podnikové rady OKD preferoval také zástupce závodní rady jámy Václav, který argumentoval tím, že vzhledem k nevhodné stavbě a slabým základům stávajících domů je jejich rekonstrukce nemožná a dokonce i nouzové víceposchodové domy jsou lepší alternativou než dlouhé nízké domy.¹³³ Nicméně za rok dostavělo OKD pro své zaměstnance jenom 266 bytů z původně plánovaných 1 208. Jako nouzový prostředek k zajištění nových příbytků bylo také navrhováno, aby zde žijící penzisté byli přestěhováni do pohraničí a jimi uvolněné byty mohly být využity velkými podniky pro své zaměstnance.¹³⁴ Problémy s ubytováním zaměstnanců i brigádníků ovšem nadále přetrvávaly také v dalších podnicích v regionu. Ubytovací prostory se hledaly obtížně a improvizovaně, jak můžeme vidět na ubytování šedesáti montérů z Brna ve velkém sále kulturního domu v Třinci.¹³⁵ V případě Báňské a hutní společnosti nebyla bytová situace také příliš dobrá, nicméně na podzim 1948 podnik dokončoval výstavbu dalších 185 bytů, přičemž v minulých letech se podařilo převzít, opravit či dokončit dalších 135 bytů, které rozšířily bytové kapacity, jimiž závod disponoval ještě před válkou.¹³⁶

130 ZA Opava, Báňská a hutní spol. n. p. Železářny Třinec, inv. č. 585, č. kart. 74, Disciplinární komise, její úloha a působnost.

131 V OKD bylo v r. 1947 včetně brigádníků přijato 21 897 zaměstnanců a ve stejném období odešlo 18 048 zaměstnanců. Archiv OKD, Koncern Ostrava II/1, č. j. 416, Zpráva pro krajský akční výbor o situaci pracovních sil v OKD.

132 Tamtéž.

133 Archiv OKD, Koncern Ostrava II/1, č. j. 234, Zápis ze schůze komise podnikové rady OKD z 3. dubna 1948.

134 Archiv OKD, Koncern Ostrava II/1, č. j. 416, Zpráva pro krajský akční výbor o situaci pracovních sil v OKD.

135 ZA Opava, Báňská a hutní spol. n. p. Železářny Třinec, inv. č. 319, č. kart. 34, Příkazy ředitelství z 18. listopadu 1948.

136 Tamtéž, Všeobecně o bydlení, sociálních stavbách a jiných majetkových hodnotách.

Nedostatek bytů nutně vedl ke stále vyhocenějšímu boji o jejich přidělení a ani sami členové bytových komisí a závodních rad nebyli imunní vůči protěžování nebo naopak komplikování některých žádostí, jak plyne také ze stížností, které na postup rad obdržela KOR Ostrava během jara 1948. KOR proto vyzvala všechny rady, aby byly všude používány formuláře, které již od minulého období řada rad využívala.¹³⁷ Další příčinou sporů se stal postup správy závodu a závodních rad ve věci tzv. nadměrných bytů. V případech že jednotlivec obýval byt, který byl komisí shledán pro jeho potřeby jako příliš velký, měl být byt vyměněn za menší, což ale vytvářelo řadu sporů a problémů. Řada nájemníků nebyla vůbec ochotná připustit, že by se jimi obývaný byt definoval jako nadměrný a tedy byl rozdělen, případně by se sami museli přestěhovat do nově přiděleného bytu. Další sice byli ochotni se přestěhovat, ale kladli si různé podmínky. V jednom případě si takto přestěhovaný nájemník stěžoval, že jeho zdravotní stav vyžaduje, aby nově přidělený byt disponoval topením, což se nestalo a podle jeho slov byl také zamořen hmyzem.¹³⁸ Přidělení bytů a pokojů získaných během tažení proti tzv. nadměrným bytům navíc také nebylo prosté různých komplikací, které opět vyvolávaly nespokojenost. Jelikož podniky potřebovaly získat techniky a lékaře nezbytné pro chod podniku. Tito zaměstnanci ale nezískali potřebný počet bodů, na jejichž základě by dostali řádně přidělený byt, takže se byty předávaly mimo tyto pořadníky, což ale často postihovalo dlouholeté zaměstnance podniků, což opět vyvolávalo jak nespokojenost mezi zaměstnanci, tak též rozepře mezi samotnými členy bytových komisí.¹³⁹

Jaká byla celková bytová situace v regionu, nám může napovědět příklad třineckých železáren, v nichž na začátku léta 1948 pracovalo 9 568 zaměstnanců z toho 8 727 dělníků. Dělníci vlastnili nebo si pronajímali 1 175 bytů, domů a závodních bytů. Mezi dělníky bylo také 648 žadatelů o přidělení závodního bytu. Z toho plyne, že řada dělníků hledala ubytování v závodních bytech, jichž byl ale nedostatek, což se řešilo právě projednáváním případů tzv. nadměrných bytů. Daná iniciativa bytových komisí ale v důsledku vyvolávala na pracovištích neklid zejména mezi úřednictvem, které se touto kampaní cítilo být postiženo.¹⁴⁰

Jak je zřejmé, během poúnorového období nastal rychlý pád vlivu závodních rad, jejichž činnost postupně přebíraly jiné orgány. Rady byly postupně odsouvány do pozadí, a ačkoliv formálně nadále existovaly, jejich vliv na fungování závodu byl stále menší. I když také v tomto období rady zasahovaly do realizace sociální politiky na úrovni podniků, tak i v tomto případě přebíraly vliv jiné orgány. Jednou z mála institucí, jejíž vliv nebyl zásadně omezen poúnorovými událostmi, se stala bytová komise. Uvedené období se ve velké míře neslo ve znamení politizace činnosti v závodech. Ale vykonavatelem těchto politických proměn již nebyly rady jako v r. 1945, ale zcela nové a politicky mnohem loajálnější akční výbory.

137 Archiv OKD, Koncern Ostrava II/1, č. j. 416, Oběžník KOR Ostrava z 9. dubna 1948.

138 ZA Opava, Báňská a hutní spol. n. p. Železářny Třinec, inv. č. 587, č. kart. 74, Nadměrné byty; Též ZA Opava, Báňská a hutní spol. n. p. Železářny Třinec, inv. č. 11, č. kart. 1, Zápis ze schůze konané 28. 6. 48 v záležitosti nadm. bytů.

139 Tamtéž, Zápis schůze konané dne 28. 6. 48 v záležitosti nadměrných bytů.

140 Tamtéž, inv. č. 6, č. kart. 1, Poměr bydlení k dnešnímu dni.

Závěr

Během května 1945 až konce r. 1948 se závodní rady zásadně proměnily. Svou cestu začaly jako revoluční orgány a jako takové též vystupovaly v týdnech a měsících krátce po skončení války. Jejich aktivitu lze nazvat rovněž jako sociální revoluci, kterou v různých závodech prosazovaly. Vzhledem k tomu se od svého počátku také zasazovaly o řešení sociálních požadavků dělnictva, které zastupovaly. Jejich požadavky byly ale natolik dalekosáhlé a jejich snahy zasahovat do dění v závodech natolik silné, že během léta a podzimu 1945 byl vypracován dekret, který jejich pravomoci přesně vymezil.

Během druhého a třetího období své činnosti se skutečně rady nejprve oprostily od politických témat a na jedné straně hájily požadavky dělnictva, na druhé straně ale i fungovaly jako nástroj pro otupení jejich roztrpčení ze stále se nelepších sociálních poměrů. Jednalo se zejména o nízké mzdy, odkládané přijetí národního pojištění či velmi neutěšené bytové podmínky. Nicméně v průběhu podzimu 1946 s vyhlášením voleb do závodních rad a vyostřením boje o osud průmyslových konfiskátů se politické spory vrátily. Mimo své sociální agendy tak rady až do února 1948 fungovaly též jako nástroj komunistické politiky pro ovlivňování dělnictva. Jak ale vidíme na některých sporech v r. 1947, dělnictvo pod vlivem neustále nesplněných slibů na zlepšení jejich životních podmínek i vinou ostrých politických bojů před volbami již nemělo plnou důvěru v rady.

V posledním období existence rad můžeme sledovat rychlý úpadek vlivu a nástup loajálnějších nástrojů, jakými byly zejména akční výbory. Rady mezitím rychle ustoupily do pozadí, a ačkoliv dále existovaly a v některých otázkách si ještě podržely významnou roli, jejich reálná moc se vytratila. Původně velice ambiciózní a vlivný orgán tak vinou zásadních mocenských proměn nebyl schopen fungovat výhradně jako obhájce zájmů dělníků, ale postupně se stával stále více nástrojem pro jejich kontrolu. V letech 1945–1948 byly nicméně rady naprosto běžnou součástí podnikového života a jejich členové se mimo svých politických cílů snažili o zlepšení sociálních poměrů dělnictva, což ale až na některé problémy bylo mimo rámec jejich možností, proto se postupem času staly spíše obhájci stávající politiky a dozorcí nad dělníky.

Social agenda of labor councils in Eastern Silesia in 1945–1948

(Summary)

In 1945, the labor councils became one of the bodies of the new corporate democracy, which was built in Czechoslovakia. The councils acted as important instruments of social policy, it supported demands of workers for better wages, living conditions and insurance. The role of the councils was gradually suppressed by other bodies, mainly so-called action committees and most of the councils became defenders of state policy.